

Elyseum

Kennis bundelen en verspreiden voor meer uitdagende, natuurlijke speel- en leeromgevingen

Stichting Oase, Herenstraat 16, 1797 AH Den Hoorn

Inleiding

Het programma Elyseum (RdN 2007-2009) had als doel dat “er een kennisinfrastructuur wordt ontworpen, uitgevoerd en bijgesteld, waardoor een proces in gang wordt gezet dat uiteindelijk zal leiden tot meer speel- en leeromgevingen die ecologisch en esthetisch de moeite waard zijn, goed gebruikt worden en uitdagend én veilig zijn voor de betreffende doelgroep.”

In het aan dit programma voorafgaande project Springzaad (RdN 2004-2006) is in binnen- en buitenland onderzocht hoe deze geslaagde speel- en leeromgevingen er uit kunnen zien. De resultaten van dit onderzoek hebben geleid tot het handboek “Vrij spel voor natuur en kinderen”, een ideeënkoffer en een website (www.springzaad.nl), waarvan de eerste twee gesubsidieerd zijn vanuit de Regeling Draagvlak Natuur.

De website en de uitgave van het boek “Vrij spel voor natuur en kinderen” (Kasteel Groeneveld, oktober 2007) zorgden ervoor dat het aantal mensen dat belangstelling toonde voor het **netwerk Springzaad** sterker is gegroeid dan van te voren gedacht (ruim 800 mensen i.p.v. het verwachte 400 eind 2009). Deze mensen behoren tot alle doelgroepen die in het programmaplan zijn genoemd. Zij vormen met elkaar een ‘decentraal kennisnetwerk’. Het ontsluiten en uitwisselen van deze kennis, het delen van de praktijkervaringen tijdens studiedagen, excursies en workshops is een kernactiviteit van het programma Elyseum. Deze netwerkgroep geeft ons tevens veel inzicht in de wensen, kansen en belemmeringen die in de verschillende deeldoelgroepen leven.

De verschijning van het boek en de bijpassende website hadden ook als resultaat dat er in 2008 en 2009 tientallen aanvragen kwamen voor workshops en lezingen. Via deze workshops en lezingen is een ‘organische’ aanzet gegeven voor een eerste kennismaking met het thema en vervolgens een verdere verspreiding en verankering binnen de beoogde doelgroepen (o.a. door de mogelijkheid lid te worden van het netwerk Springzaad.).

De verspreiding van de ‘ideeënmappen’ (met als inhoud dezelfde 30 thematische fotocollages als het originele ideeënkoffertje) leverde ook een belangrijke bijdrage aan de versterking van de door ons gewenste kennisinfrastructuur. De 25 ideeënmappen die wij na lieten maken t.b.v. NME-centra waren veel sneller dan van tevoren verwacht verspreid. Reden om er nog eens evenveel bij te laten drukken. Een heel positieve ontwikkeling, omdat we tegelijk met het verspreiden van deze handzamere kopieën van het door RdN gefinancierde ideeënkoffertje, ook ter plekke introductie- en adviesgesprekken aangeboden hebben. Tijdens deze gesprekken konden we veel van de kennis en ervaring die wij in de voorgaande jaren hadden verzameld delen met regionale en lokale NME-centra (of in sommige gevallen de ambtenaren die bij gemeenten of provincie verantwoordelijk zijn voor speelruimte- en jeugdbeleid).

Samen met hen ontwikkelden we strategieën hoe in de betreffende gemeente of regio het natuurlijke spelen en leren vorm zou kunnen krijgen. Een voor de hand liggende start is het organiseren van een symposium over dit thema. Door het netwerk dat wij de afgelopen 20 jaar op hebben gebouwd kunnen we goed advies geven over welke mensen inspirerende voordrachten kunnen houden. Maar ook welke ontwerpers/hoveniers daadwerkelijk kunnen helpen om tot goede resultaten te komen, zodra de scholen en kindercentra enthousiast zijn geworden. NME-centra kunnen een sleutelrol spelen bij de ontwikkeling van een lokaal / regionaal netwerk. Het is wel belangrijk dat hen daarvoor ook de benodigde middelen (o.a. uren) ter beschikking worden gesteld. En dat er op beleidsniveau voor dit thema wordt gekozen.

De **doelgroepen** voor het programma Elyseum zijn werkzaam bij:

- Basisonderwijs
- Kinderopvang
- (Semi-)openbare speel(tuin)terreinen
- Terreinbeherende organisaties (speelbossen)
- PABO's en andere pedagogische opleidingen
- Groene vakopleidingen
- Ontwerp, aanleg en beheer (ecologische hoveniers)
- NME-centra en educatief medewerkers van groene organisaties
- Lokale overheid (groen/speelruimte beleid en onderwijs)

In dit verslag zullen we eerst de ontwikkelingen per doelgroep bespreken en vervolgens bekijken wat het programma Elyseum *netwerkbreed* heeft opgeleverd.

Wilgennetwerk, natuurspeelterrein De Elzen, Dordrecht (SBB)

Doelgroep 1: Medewerkers basisonderwijs

Tijdens de afgelopen drie jaar (programmaperiode), maar ook al daarvoor, waren basisscholen voor ons een heel belangrijke doelgroep. Hier komen alle kinderen van hun 4^e tot 12^e jaar immers iedere dag. En een bezoek aan willekeurige basisscholen laat zien dat er, wat betreft een groene, avontuurlijke buitenruimte waar voor kinderen veel te ontdekken en in te spelen valt, nog steeds werelden te winnen zijn.

Het gaat er in dit stadium vooral om zoveel mogelijk mensen te laten zien dat een kaal schoolplein met een hek eromheen weliswaar heel gebruikelijk is, maar toch eigenlijk niet 'normaal', als je naar de behoeften van kinderen kijkt. Dat 'laten zien' kan natuurlijk via boeken, artikelen, geslaagde voorbeelden op de website en powerpointpresentaties, maar er gaat niets boven *zelf* zien hoe kinderen op een groene speelplaats spelen en *horen* van leerkrachten en ouders dat het spelen veel rustiger, gevarieerder en prettiger is dan op een tegelplein en ook nog eens veiliger.

Excursies naar inspirerende voorbeelden, ook naar het buitenland, blijken een krachtig middel. Het onderstaande voorbeeld van het NME-netwerk AGATOS laat zien dat elkaar jarenlang onderling blijven steunen en stimuleren - in dit geval na een goede bijscholingscursus NME georganiseerd door de PABO - tot zeer aansprekende resultaten kan leiden en een **inspiratiebron** voor vele anderen kan zijn.

Dit soort goede voorbeelden zijn in Nederland nog dun gezaaid. Reden te meer om ze te koesteren, te steunen en waarderen.

In dit verslag een aantal voorbeelden van optimistisch stemmende ontwikkelingen in verschillende Nederlandse steden en regio's.

AGATOS: een NME-netwerk op Brabantse scholen

Een bijzonder rijk voorbeeld van de voordelen van het samenwerken binnen een netwerk van scholen vormt AGATOS: een groep leerkrachten uit het basisonderwijs in de regio's Den Bosch en Boxtel die zich via een nascholingscursus, georganiseerd door de PABO hebben gespecialiseerd als NME-coördinator op hun scholen. Ze komen enkele keren per jaar bij elkaar om kennis en ervaringen uit te wisselen, lesmateriaal te ontwikkelen, maar ook om met elkaar op excursie te gaan. Grensoverschrijdend in meerdere opzichten, ook letterlijk: de excursies brachten hen naar Zweden, Engeland en [Zuid-Duitsland](#). De laatste excursie is in 2007 in samenwerking met Stichting Oase georganiseerd en ook door ons begeleid. Het ging daarbij vooral om het bekijken van de bijzonder geslaagde schoolnatuurtuinen in Zuid-Duitsland, ontwikkeld door Reinhard Witt (o.a. bekend door het boek "Naturerlebnisräume").

Excursie AGATOS-netwerk naar Mittelfranken, Zuid-Duitsland

Organische architectuur en omgeving: Waldspirale Darmstadt, eveneens een excursiedoel van het netwerk

Een jaar later hebben we alle scholen bezocht om te kijken of zo'n intensieve (en dure) vorm van bijscholing effectief is. We waren positief verrast: alle scholen hadden hun schoolplein vergroend en avontuurlijker gemaakt. En ook heel bijzonder: allemaal anders! Dit onderzoek leidde tot een artikel in Oase ('[Genieten in de schooltuin](#)', geschreven door Jos Korsten, onderwijzer op 't Kiemveld in Den Dungen) en tot een excursie voor Springzaadleden in 2008, gevolgd door excursies in het kader van de Gelderse campagne '101 groene klaslokalen' en andere scholen in de regio, die hun schoolplein willen vergroenen. Een ander gevolg was dat we op de jaarlijkse grote Jenaplanconferentie twee workshops konden verzorgen samen met Elise Houterman, NME-leerkracht op een Jenaplanschool in Boxtel. Een samenwerkingsvorm die wij vaak kiezen om de betrokkenheid bij de workshopdeelnemers te vergroten. **Het blijkt altijd effectiever als ook een directe collega enthousiast is over de groene speelplaats.** En zeker als de onderwijsvorm en -visie in sterke mate overeen komt.

Verschillende van de AGATOS-scholen ontwikkelden zich tot Brede scholen. Ze zijn er erg alert op dat de kwaliteit van de buitenruimte behouden blijft en - het liefst - zelfs nog versterkt wordt. Op een van de scholen is inmiddels een schoolplein gerealiseerd dat sterk geïnspireerd is door de excursie naar de Beierse scholen. De betreffende leerkracht, Anton Hellings, heeft ook bijpassend lesmateriaal ontwikkeld. Ook weer een reden voor een Springzaadexcursie naar deze school: dit keer met medewerkers van Gelderse en Overijsselse NME-centra. De nieuw te bouwen Brede School in Sint-Michielsgestel (directeur Nol Trum) belooft zo interessant te worden (zowel wat het gebouw, de binnenruimte als de buitenruimte betreft), dat dit zeker een doel gaat worden voor een excursie of (waarschijnlijker) een studiedag in 2010 of 2011.

Openbaar onderwijs in Leiden – pilotproject Fonds 1818

Een zeer effectieve studiemiddag werd in 2007 georganiseerd vanuit het Bureau Openbaar Onderwijs in Leiden. Op deze, mede door ons voorbereide middag waren alle (adjunct-) directeuren van het Leidse openbaar onderwijs uitgenodigd om kennis te maken met de mogelijkheden hun schoolomgeving groener en speelser in te richten. **Ook deze bijeenkomst vond grotendeels plaats op een inspirerende plek:** Natuurspeeltuin Vogelwijk. Naast presentaties (o.a. van Stichting Oase: 'Natuurlijk buiten spelen... en leren!') was hier de extra attractie dat de deelnemers zich konden laten inspireren, door de natuurspeeltuin ook **daadwerkelijk** te ervaren. Iedere school kreeg 3000 euro ter beschikking om plannen uit te werken. Vier scholen hebben daar gebruik van gemaakt. In 2008 hebben we samen met initiatiefnemer Harry van den Heerik een aantal scholen bezocht, waaronder ook de Vrije School, die weliswaar niet bij Bureau Openbaar Onderwijs hoort, maar wel al een aardige,

groene inrichting had: **inspiratiebron voor andere scholen** die nog van start moeten gaan. Fonds 1818 begint in 2010 een pilotproject voor de vergroening van de Leidse scholen. De regeling wordt in september gepubliceerd. Maar duidelijk is al dat tot de voorwaarden behoort dat de schoolterreinen openbaar toegankelijk moeten zijn/worden en dat er NME mogelijk moet zijn. Om te garanderen dat het schoolterrein ook goed gebruikt gaat worden, zullen teamtrainingen georganiseerd worden.

Vanuit het Bureau Openbaar Onderwijs is ook bemiddeld bij het verkrijgen van subsidies uit het Biodiversiteitsfonds. Voor een 'groene gevel' of een 'groen dak' op de school is vanuit dit fonds maximaal 5000 euro ter beschikking.

Schooldirecteuren van Leidse basisscholen ervaren speelnatuur in een natuurspeeltuin in de Vogelwijk, Leiden.

Triënnale in Apeldoorn (2008): startsein voor vergroening van schoolbuitenruimten

In de zomer van 2008 vond in Apeldoorn de eerste Triënnale plaats die geheel in het teken stond van cultuur, tuin en landschap. Aanleiding voor het NME-centrum Het Natuurhuis en De IJselgroep, een schoolbegeleidingsdienst, om alle scholen uit te nodigen mee te doen aan de wedstrijd: 'De fleurigste school van Apeldoorn'. Alle 80 Apeldoornse scholen ontvingen een inspiratiepakketje met daarin o.a. het boek 'Vrij Spel voor Natuur en Kinderen' en een uitnodiging voor een **inspiratiedag**, 28 november 2007. Tijdens deze inspiratiedag verzorgden we een lezing en een workshop. Ook het ideeënkoffertje was aanwezig. Veel beeldmateriaal, zodat we de leerkrachten eind november al warm konden maken voor 'een fleurige school' in 2008.

Uit het juryrapport (juni 2008) blijkt dat in totaal 36 scholen aan de wedstrijd meededen. Veel enthousiasme bij kinderen en ouders, weerspiegeld in bonte kijkdozen, kleurige collages en maquettes (tentoongesteld tijdens de Triënnale in de Nettenfabriek), minituintjes in

autobanden met eenjarige planten op de schoolpleinen. Bij 15 scholen is de buitenruimte inmiddels (grondig) aangepakt of gaat dit heel binnenkort gebeuren. Een paar voorbeelden: Basisschool De Gentiaan heeft een nieuw avontuurlijk en natuurlijk schoolplein en twee scholen richten een tussenliggend bosperceel in als avontuurlijke speelplek. Het Natuurhuis begeleidt de plannen (ook in het kader van de campagne '101 groene klaslokalen') en de gemeente Apeldoorn is actief betrokken bij de herinrichting van de speelplaatsen (o.a. geïnspireerd door een excursie naar het Zuid-Duitse Freiburg). Medewerkers van het Natuurhuis en de gemeente nemen regelmatig deel aan de excursies en studiedagen van Springzaad. Via 'Wie kan helpen' op de Springzaadwebsite zijn ook ontwerpers en hoveniers gevonden die bij de daadwerkelijke inrichting betrokken zijn geweest.

Schoolpleinwedstrijd in Amersfoort

Ook in de gemeente **Amersfoort** is een schoolpleinwedstrijd georganiseerd. Deze gemeente profileert zich als 'stad met een hart' en het natuurlijk spelen hoort daar heel nadrukkelijk bij. Zowel politici als beleidsmakers hebben wij vanuit Stichting Oase op weg geholpen met advies en - vooral - veel foto's. Ook de Springzaadcollages zijn op meerdere plekken in deze stad te vinden en bij verschillende gelegenheden goed ingezet. Kees Both (pedagoog, bestuurslid Stichting Oase en actief binnen Springzaad) maakte deel uit van de jury en schreef een inleidend artikel in het zeer lezenswaardige inspiratieboekje 'Natuurlijk spelen' dat de gemeente in 2009 uitgegeven heeft.

Een **inspirerend boekje** en **aantrekkelijke speelnatuur** in Amersfoort: CBS 't Kleine Anker

Van schoolmoestuinen naar schoolnatuurtuinen en speelnatuurterrein in Maastricht

In de gemeente **Maastricht** zijn al sinds jaar en dag scholen actief met tuinieren op het schoolterrein. Door de ondersteuning van het Centrum van Natuur en Milieu Educatie zijn sinds het begin van deze eeuw veel van deze buitenruimten geëvolueerd tot volwaardige schoolnatuurtuinen of speelnatuurterreinen (ook hier speelde de inspiratie vanuit Springzaadexcursies, bv. naar Freiburg ongetwijfeld een belangrijke rol). Deze ontwikkeling was zo toonaangevend in Nederland dat we regelmatig excursies naar Maastricht voor het Springzaadnetwerk georganiseerd hebben. In 2009 was de belangstelling daarvoor zo groot dat zowel in de lente als in de herfst de excursies compleet volgeboekt waren! De scholen hebben vooral rechtstreeks contact met het CNME en in mindere mate met elkaar.

Excursies Maastricht 10.6.2009: Peuterspeelzaal Tanan Kanak Kanak, fotocollage OBS Binnenstad

Tijdens het Gelders symposium Speelruimte (georganiseerd door de Gelderse Sportfederatie en Spectrum, centrum voor maatschappelijke ontwikkeling Gelderland) hebben we een workshop verzorgd over ‘Natuurlijk spelen’ (2008). Omdat het met name over de herinrichting van schoolterreinen moest gaan (en graag met veel aandacht voor ‘meer bewegen’), hebben we deze workshop samen verzorgd met **Hans Carlier**, die werkzaam is op een Gelderse school in Zutphen, en die uit de dagelijkse praktijk kon laten zien wat de kinderen allemaal op zo’n groen en avontuurlijk speelterrein *doen*.

Op uitnodiging van het ministerie van LNV verzorgden we in 2009 een workshop/presentatie tijdens de **Nederlandse Onderwijs Tentoonstelling** (N.O.T.) in de Jaarbeurs Utrecht. Tijd en plek waren minder gunstig, waardoor het aantal deelnemers wat tegenviel.

Stichting Oase brengt ook haar expertise in bij projecten als ‘**101 Groene Klaslokalen**’ in de provincie Gelderland en ‘**De Brede School, een groene basis**’, een project dat gefinancierd wordt door het ministerie van LNV en uitgevoerd wordt door het IVN/SME. Het is de bedoeling dat de Brede scholen die meedoen met dit project een praktijknetwerk gaan vormen.

Uitgangspunten van dit onderzoek: “Ieder kind heeft het recht op te groeien in een aantrekkelijke, uitdagende en veilige omgeving. Natuurgerichte activiteiten op de Brede school bieden een stimulerende structuur die voorwaarden schept voor samen spelen in een groene, inspirerende omgeving, dichtbij huis. Samen leren en bewegen, socialiseren, ontdekken en verwonderen. In een duurzame sociale leefomgeving die wordt gedragen door ouders/grootouders en buurtbewoners.”

Voor de toekomstige brede school in Gorinchem hebben we - in samenwerking met het Natuurcentrum in die plaats - een excursie begeleid naar Rotterdamse ‘goede voorbeelden’.

Met leerkrachten van de toekomstige Brede school uit Gorinchem op de Speeldernis, november 2009

Doelgroep 2: Medewerkers kinderopvang

Een belangrijke doelgroep voor het programma Elyseum vormen ook de mensen die betrokken zijn bij de **kinderopvang**. Zij zijn het die de kinderen een waardevolle vrijetijdsbesteding kunnen bieden. En een natuurrijke, avontuurlijke buitenruimte komt daarbij zeer goed van pas, maar ontbreekt nog in veel gevallen. Soms is het echt schrijnend als je ziet achter welke hekken en op welke kale pleinen kinderen worden geacht zich in hun **vrije tijd** te amuseren.

Naast vele gesprekken (individueel, kleine groepjes) met medewerkers en locatiemanagers van kinderopvangcentra en met mensen die buitenterreinen op deze locaties ontwerpen en aanleggen, organiseerden we voor hen (maar ook voor andere belangstellenden uit het Springzaadnetwerk) in 2007 **een studiedag/excursie in Hilversum**. In deze stad zijn in korte tijd een twaalftal natuurrijke speelomgevingen gerealiseerd rond kinderdagverblijven en BSO's (Buiten Schoolse Opvang). Hoe is dit proces in zijn werk gegaan? Hoe ziet het er nu uit? Wat heeft het gekost (geld en energie) en wat levert het - vooral natuurlijk voor de kinderen - op? De antwoorden konden we ter plekke horen en bekijken.

In 2008 verzorgden we o.m. drie drukbezette **workshops** voor alle medewerkers van kinderopvangcentra (kinderdagverblijven, buitenschoolse opvang en gastouders) tijdens de jaarlijkse studiedag van de overkoepelende organisatie 'De Triangel' te **Woerden**. Het thema was deze keer: '**Groen is gras... ook onder jouw voeten?**' Tijdens deze workshops kozen we voor samenwerking met **Jeanette van der Meulen**. Zij heeft als locatiemanager in Amstelveen (KinderRijk) ervaring opgedaan bij de omvorming van de buitenruimte en kon dus vanuit haar praktijk goed alle praktische vragen beantwoorden. Onze rol is in dergelijke workshops vooral **het 'aanboren' – door middel van foto's van kinderen die op allerlei manieren in de natuur spelen - van de (jeugd-)ervaringen van de workshopdeelnemers; te laten zien wat allemaal mogelijk is (met foto's van good practice die zo nauw mogelijk aansluit bij de situatie van de deelnemers), en het bieden van het ruimere kader en mogelijke perspectieven.**

In oktober 2009 verzorgden we op Kasteel Groeneveld workshops op de conferentie '**Natuur en Milieueducatie in de Buitenschoolse opvang / Brede school**', (mede) georganiseerd door Ekokids. Er was zoveel belangstelling voor deze workshops dat de geplande zaal te klein bleek en we naar buiten, in de kasteeltuin moesten uitwijken!

Ook in 2010 (21 mei) staat een excursie op het programma speciaal voor deze doelgroep. Dit keer gaat het naar drie **Haagse kinderopvangcentra** met een fraai ingerichte groene buitenruimte. De excursie is nu al volgeboekt, de wachtlijst groeit!

De positieve effecten van **groene** kinderopvang zijn overigens de afgelopen jaren vanuit verschillende instituten en organisaties (bv. Alterra - rapport Groene Kinderopvang, 2009, Veldwerk Nederland, projecten 'De BSO Natuurlijk' en 'Groen is gras') erkend en er is ook vooruitgang geboekt doordat 'groene' trainingen die aangeboden worden door verschillende (particuliere) bureaus en bedrijven, betaald kunnen worden via het BKK - scholingsbudget (BKK = Bureau Kwaliteit Kinderopvang, zie www.stichtingbkk.nl).

Tijdens een driedaagse Springzaadbijeenkomst op Texel hebben verschillende aanbieders van dergelijke trainingen zich kunnen voorstellen (o.a. Bureau Niche, KinderRijk, Hogeschool Arnhem/Nijmegen). Bureau Niche biedt bijvoorbeeld een training aan 'Spelen met buitenruimte'. Bij deze training gaat het zowel om de inrichting als om het gebruik van de groene buitenruimte.

Er zal binnenkort een online training Natuur-BSO op de markt gebracht worden. Met ook hier aandacht voor de inrichting van de buitenruimte. Net als dat eerder bij andere trainingen is gebeurd is, zijn we als '**meelezers**' bij dit trainingsaanbod betrokken.

Veel kinderopvangorganisaties zijn lokaal georganiseerd in een grote koepel. Bijvoorbeeld S.K.H en S.K.A. (= respectievelijk Stichting Kinderopvang Hilversum en Stichting Kinderopvang Amersfoort), KinderRijk Amstelveen, Twee Samen in Den Haag. Vaak wordt vanuit een visie op (natuurlijk) buitenspelen bij het managementteam van de koepelorganisatie een stevige aanzet gegeven om 'alle' (of zoveel mogelijk) buitenruimte van die kinderopvangorganisatie binnen een vrij kort tijdsbestek om te vormen. Via www.springzaad.nl ('Wie kan helpen') vinden ze ontwerpers en ecologische hoveniersbedrijven die zich in dit metier gespecialiseerd hebben.

Kinderopvang Klein Draekesteijn, Hilversum

Vooraf door het forse tempo en de top down benadering, maar ook omdat veel jonge pedagogisch medewerkers vaak zelf al niet veel meer buiten hebben gespeeld (laat staan in de natuur), is het heel belangrijk dat bijscholing van de pedagogisch medewerkers ruim aandacht krijgt. Zij gaan tenslotte met de kinderen wel of niet naar buiten en moeten weten wat ze daar aan kunnen bieden. Er zijn steeds meer aanbieders die gericht natuuractiviteiten voor kinderopvang en BSO ontwikkelen. In de programmaperiode hebben wij regelmatig meegedacht over dit soort trainingen en aanbod van activiteiten. Uiteraard in alle vrijheid.

Doelgroep 3: Initiatiefnemers/beheerders van (semi-) openbare natuurspeel terreinen

Sinds de omvorming van De Botte Spijker tot Natuurspeeltuin De Speeldernis (in 2001) in Rotterdam heeft het natuurlijk spelen ook in Nederland een duidelijk gezicht gekregen. Zo kan speelnatuur (zoals het momenteel meestal wordt genoemd) er dus uit zien! De Speeldernis was sindsdien doel van veel excursies en er zijn al heel veel foto's en filmpjes gemaakt die een beeld geven van wat er allemaal te beleven valt. Zelf schrijven ze: "*Natuurspeeltuin de Speeldernis is een avontuurlijk speellandschap voor kinderen van alle leeftijden waar je kunt spelen in en met de natuur. Er zijn bomen om in te klimmen, water waar je kunt pootje baden, een echte vuurplaats waar we vaak een kampvuur maken, riet waartussen je goed verstoppert kunt en nog veel meer.*" (www.speeldernis.nl)

Om de kennis van natuurlijk spelen te verbreden hebben wij o.a. vanuit Stichting Oase een **excursie naar Freiburg** georganiseerd 'het Mekka van de speelnatuur', waar (potentiële) initiatiefnemers vanuit verschillende gemeenten aan deel namen (o.m. Sigrun Lobst, Paul Janssen en Jean-François Van den Abeele uit de toonaangevende Nederlandse en Vlaamse steden Rotterdam, Maastricht en Gent). Een andere excursie bracht ons in een Vlaams speelbos bij Leuven. Juist op dit soort plekken kun je heel goed (laten) zien hoeveel plezier kinderen hebben als ze in een natuurlijke omgeving spelen en hoeveel ze er - zonder enige moeite - van leren!

Op fotojacht in Freiburg-Vauban, een zeer kind- (en milieu-) vriendelijk aangelegde woonwijk.

Foto's van deze excursies, foto's en filmpjes, gemaakt in De Speeldernis en in natuurspeeltuinen die sindsdien zijn ontstaan, vormen de ruggengraat van veel presentaties, die wij de laatste jaren in allerlei zalen en zaaltjes verspreid over heel Nederland hebben gehouden.

Voor eigen gebruik hebben we natuurlijk nog steeds het originele ideeënkoffertje ter beschikking, plus duizenden extra foto's. Deze laten we zien (of lenen we uit, net als we dat

verwachten van de NME-centra waar de ideeënmappen zijn verspreid) aan initiatiefnemers van nieuwe projecten. Daarbij waren ook ontwerpers/initiatiefnemers van ‘speelnatuur’ (o.a. in Beek-Ubbergen, Zeist, Dordrecht, Eindhoven, Amersfoort, Helmond, Vechtdal, Deventer, Midden-Brabant). We zijn op deze manier ook betrokken bij de omvorming van Jeugdland, een bouwspeelplaats in Amsterdam-Zeeburg tot een natuurspeelplaats (waar het bouwen gelukkig wel gewenst blijft) en een nieuw aan te leggen natuurspeelsterrein in het Sloterpark in Amsterdam.

Processen zijn vaak langdurig. Er zijn veel partijen betrokken bij de aanleg of omvorming tot een natuurspeelplaats. Soms komt het initiatief van ‘onderop’ en is het van belang de gemeente ervan te overtuigen dat het goed past in hun groen- of speelruimtebeleid, soms van bovenaf, en moeten juist de burgers ervan overtuigd worden dat natuurlijk spelen van groot belang is voor de kinderen. Twee voorbeelden om dit te illustreren.

Eindhoven

Ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van de kinderdoemiddagen in Eindhoven hebben we samen met de organisatoren een minisymposium voorbesproken. Tijdens dit **minisymposium** hebben we de presentatie ‘**Kinderen en speelnatuur**’ verzorgd. Voor dit thema is gekozen omdat het de bedoeling is in of nabij het Heempark Frater Simon Deltour een natuurspeeltuin in te richten. Daar is tot nu toe nog niets van terecht gekomen.

De gemeente Eindhoven heeft zelf ook geen succes gehad met een plan voor speelnatuur in de wijk Blixembosch. Hier was een ‘speelbos’ van 3,5 ha. gepland voor jongeren van 12-18 jaar, zonder naar de behoeften van deze jongeren te informeren. In 2009 is besloten dat het speelbos definitief van de baan is en er een nieuw integraal plan komt waarbij nu wel de jongeren in de wijk betrokken worden.

Amersfoort

In Amersfoort zijn er de afgelopen jaren verschillende kleine natuurspeelsterreinen gerealiseerd. In het kader van een mogelijk nieuw natuurspeelsterrein in de wijk Randenbroek, maar ook om ideeën te ontwikkelen voor (tijdelijke) natuurspeelplekken in het kader van ‘Het groene spoor’ (nog te ontwikkelen gebied achter het NS-station) hebben we een tweetal presentaties verzorgd. Respectievelijk getiteld: ‘**Natuurlijk en avontuurlijk spelen**’ en ‘**Het groene spoor, uitdagende en avontuurlijke speelnatuur voor kinderen**’.

Met het bestuur van Stichting Oase op ‘groene sporen’ in Amersfoort, begeleid door Magda Bannink.

Vooral in de wijk Randenbroek merkten we dat bewoners sceptisch waren.

De jaarlijkse najaarsbijeenkomst van Stichting Oase vond in 2008 in Amersfoort en omgeving plaats (georganiseerd door Kees Both). Tijdens deze bijeenkomst hebben we verschillende (andere) speelterreinen bezocht, die binnenkort omgevormd gaan worden tot een natuurspeeltuin en adviezen gegeven.

De gerealiseerde Amersfoortse natuurspeelplaatsen staan beschreven in het al eerder genoemde inspiratieboekje 'Natuurlijk Spelen', een uitgave van de gemeente Amersfoort in 2009 (met enthousiast voorwoord door de Wethouder Stedelijk Beheer).

Op heel veel verschillende manieren waren we de afgelopen drie jaar betrokken bij de realisatie van meer en betere speelnatuur in Nederland. Zowel door het organiseren van eigen activiteiten als door het ondersteunen en mede- organiseren en begeleiden van activiteiten waar andere organisaties het initiatief toe hebben genomen. Hieronder enkele voorbeelden.

Studiedag Leusden 'Gezond verstand in speelnatuurland'

Een speelnatuurplek waar wij al van het prilleste begin af aan bij betrokken zijn geweest bevindt zich achter het Natuur- en Milieucentrum 'De Schoolsteeg' in Leusden. Nadat de 'Struintuin' in 2007/8 gerealiseerd is, bleven de initiatiefnemers onzeker over de maatregelen die genomen zouden moeten worden om de natuurspeeltuin optimaal veilig en uitdagend te laten zijn. Was het zo wel veilig genoeg?

In het besef dat deze vraag bij heel veel (alle?) nieuwe natuurspeelplekken leeft, organiseerden we in 2009 een studiedag 'Gezond verstand in speelnatuurland'. Tijdens deze studiedag zorgden we er voor dat de juridische en wettelijke informatie aanwezig was, maar daarnaast lieten we de deelnemers (deskundigen op het gebied van speelnatuur, afkomstig uit heel Nederland) in groepjes 10 plekken in de Struintuin beoordelen op 'uitdaging en veiligheid', in feite een soort veiligheidscheck, zoals aanbevolen in het rapport 'Speelnatuur en veiligheid'. De interessante conclusie was dat in elk groepje wel iemand was die vond dat een bepaald onderdeel van de Struintuin te gevaarlijk was (eigen slechte ervaringen?), terwijl de anderen vonden dat dit niet het geval was. Toch was het ook voor de anderen een reden nog eens zorgvuldiger te kijken. Dit leidde tot suggesties waar de beheerders van de Struintuin hun voordeel mee konden doen.

Deze studiedag hebben we later dat jaar herhaald voor 'veiligheidsdeskundigen'. Met een vergelijkbaar resultaat.

Speelnatuur op De Kleine Aarde, Boxtel

In samenwerking met De Kleine Aarde in Boxtel hebben we in april 2008 een workshop 'Bouwen met hout' georganiseerd. Tijdens deze tweedaagse workshop (die o.a. aangekondigd was in de Nieuwsbrief van Springzaad) hebben de deelnemers de fijne kneepjes van het bouwen van speelaanleidingen onder de knie gekregen. De workshop werd inhoudelijk prima begeleid door de ontwerper van de 'Speelnatuur', de Duitse tuin- en landschapsarchitect Stefan Wrobel. Naast alle technische aspecten was hij ook uitstekend op de hoogte van de veiligheidseisen (kennis die hij uiteraard met de deelnemers deelde.)

De deelnemers waren vooral hoveniers en mensen die met hout werken, maar anderen kwamen uit de pedagogische hoek en wilden deze kennis opdoen om op hun eigen (school)terrein iets dergelijks in te richten. Uit de evaluatie enkele weken later bleek de workshop goed aan de verwachtingen te hebben voldaan. Extra wervend was het feit dat tijdens de workshop door onze bemiddeling TV-opnamen werden gemaakt (en kort daarna uitgezonden). Van de workshop is een mooi fotoboek gemaakt, met daarin naast veel actiefoto's ook technische informatie (materiaal en gereedschap bijvoorbeeld).

De 'Speelnatuur' op De Kleine Aarde is in juni 2009 officieel geopend tijdens een gelijknamige **studiedag**, met o.a. lezingen van Kris van Koppen (toen hoogleraar NME, Utrecht), Paul Janssen (CNME Maastricht) en Willy Leufgen (Stichting Oase), workshops 'Groendoenpaviljoen', een milieueducatief kunstproject (Hester Pilz) en 'maquette bouwen' (door Sigrun Lobst, Speeldernis, Rotterdam).

Cool Nature

Onder deze titel is in de provincie Gelderland een project gestart om gemeenten te ondersteunen bij de realisatie van speelnatuur. Cool Nature sluit aan bij veel provinciale beleidsdoelen en is onderdeel van het klimaatprogramma 'Aanpakken en Aanpassen' van de provincie Gelderland. Stichting Oase is als vraagbaak en fotoleverancier betrokken bij dit project, maar ook door Bureau Niche gevraagd als medeorganisator en -begeleider van een excursiedag in 2009. Tijdens deze excursie werden bewust speelnatuurplekken in *andere* provincies bezocht – een natuurspeelbos bij De Boswerf in Zeist, De Woeste Weide in Sliedrecht en Speelbos De Elzen bij Dordrecht.

Op alle drie plekken hadden de deelnemers (werkzaam bij verschillende afdelingen van een **tiental Gelderse gemeenten**) ruimschoots de tijd rond te kijken, te fotograferen en - vooral -

de eigenaren/beheerders van deze plekken van alles te vragen over het hele proces van ideevorming / participatie / netwerk / ontwerp / aanleg / beheer en gebruik.

Wedstrijd ‘Wie ontwerpt de meest duurzame en hoogwaardige groene speelplek?’

Door lid te zijn van de commissie die de criteria heeft vastgesteld t.b.v. de wedstrijd ‘Wie ontwerpt de meest duurzame en hoogwaardige groene speelplek’ georganiseerd door ‘Entente Florale’ (gesteund door het ministerie van LNV), en later ook deel uit te maken van de (uitgebreide) jury hebben we onze kennis en ervaring met groene speelplekken, in Nederland en daarbuiten, ook op deze wijze ingebracht. Gelukkig werden de inzendingen geanonimiseerd. Het gros van de inzenders waren ontwerpers die bekend zijn binnen het netwerk Springzaad van Stichting Oase. En achteraf ook heel prima dat we geen deel uitmaakten van de kleine jury die uiteindelijk uit de laatste tien genomineerden de uiteindelijke prijswinnaar koos.

Dat bleek namelijk een project te zijn waar we nauw bij betrokken waren: Lutje Borg in Harkstede, in de provincie Groningen. Dat deze natuurspeelplek, ontworpen door Heilien Tonckens, won, was voor iedereen (en dus ook voor ons) een verrassing.

Toevallig hadden we daarvoor al aan de organisator van een studiemiddag over speelnatuur, bedoeld voor (groen-)ambtenaren in de drie noordelijk provincies aangeraden, een locatie te kiezen in de buurt van Lutje Borg, zodat een excursie naar die nieuwe natuurspeelplek mogelijk was. Aan deze zeer druk bezochte studiemiddag (80 deelnemers) hebben wij ook een bijdrage geleverd door een powerpointpresentatie ‘Natuurlijk spelen!’ En uiteraard hebben we op deze middag ook met elkaar de prijswinnende natuurspeelplek bezocht. Zelfs op deze koude dag, eind oktober, waren er kinderen aan het spelen. De gemeente Slochteren heeft de smaak te pakken gekregen en ook in andere delen van de gemeente zijn natuurlijke speelplekken in dorpsrandparken gerealiseerd. De opgestelde criteria voor de ontwerpwedstrijd zijn zo goed geformuleerd dat we gezien hebben dat ontwerpers ze ook buiten de wedstrijd gebruiken als richtlijnen om tot goede speelnatuur te komen.

Het is de bedoeling dat deze wedstrijd niet eenmalig was. Minister Verburg heeft aangekondigd de wedstrijd nog twee jaar te continueren.

Nieuwe speelnatuur in Harkstede, Noord-Groningen

Modder aan je broek

Landschapsbeheer Nederland legt in het kader van het project 'Modder aan je broek' de komende drie jaar zes nieuwe natuurlijke speelplekken aan in woonwijken en buurten. Het ontwerp en de aanleg worden gedaan in nauwe samenwerking met de buurtbewoners, en daarbij hun de kinderen in het bijzonder. Op de langere termijn, wil Landschapsbeheer met de opgedane kennis nog veel meer natuurlijke speelplekken aanleggen. Projectleider van Modder aan je Broek is Landschapsbeheer Nederland met de provinciale organisaties Landschapsbeheer in Zeeland, Flevoland, Groningen, Friesland, Overijssel en Gelderland. Stichting Oase, Buitenkans Participatieve Groenprojecten en de KNHM zijn als adviseurs bij 'Modder aan je broek' betrokken. Op lokaal niveau worden gemeenten, lokale organisaties en verenigingen betrokken bij de aanleg en beheer van de natuurlijke speelplaatsen. Het project wordt gefinancierd door het Ministerie van VWS, het VSB fonds en de Nationale Postcode Loterij.

Project 'Spelen natuurlijk!'

Dit samenwerkingsproject van de NUSO (Landelijke Organisatie voor Speeltuinwerk en Jeugdrecreatie) en Stichting Oase is gericht op het ontwikkelen van speels educatiemateriaal voor kinderen in natuurlijke speeltuinen en op natuurlijke speelplekken, een cursus voor intermediairs en een methode voor kinderparticipatie. Daarnaast zal de opgedane kennis op landelijke schaal verspreid worden. Dit project wordt uitgevoerd in 2010 en 2011 en wordt gefinancierd vanuit de Regeling Draagvlak Natuur.

Door deelname in de klankbordgroep van het onderzoek '**Groene, natuurlijke speelplaatsen in de stad**' (uitgevoerd door GGD Rotterdam, De Speeldernis en studenten van Wageningen Universiteit) dat geleid heeft tot het boek: "Speelnatuur in de stad, hoe maak je dat?" en in de klankbordgroep van het Alterra onderzoek '**Natuurlijke speel- en beweegruijnte voor kinderen**' door Florence van den Bosch (projectleider) brachten we onze expertise over natuurlijke speelplaatsen in het binnen- en buitenland graag in. Ook bij andere Alterra onderzoeken over kinderen, natuur en spelen waren we op verschillende manieren betrokken. De resultaten van deze onderzoeken zijn o.m. verspreid via de Springzaadnieuwsbrieven.

Feestelijke opening speelnatuur op De Kleine Aarde, zomer 2008

Doelgroep 4: Terreinbeheerders

Naast incidentele adviesgesprekken (bv. meedenken over educatie/spelen in de Kennemerduinen) stond de afgelopen jaren vooral het onderwerp ‘**Uitdaging en veiligheid**’ centraal. Door actief mee te doen in de begeleidingscommissie van het door Staatsbosbeheer aangevraagde en door LNV gefinancierde onderzoek, dat geleid heeft tot het rapport ‘**Speelnatuur en Veiligheid, richtlijnen voor terreinbeheerders**’ (Bas Visser en Gerard de Baaij) hebben we onze expertise ingebracht tijdens de bijeenkomsten, maar ook een powerpointpresentatie verzorgd bij een van de vier regionale bijeenkomsten die in dit verband zijn georganiseerd om zoveel mogelijk respons uit ‘het veld’ te krijgen. De titel van de presentatie tijdens de werkbijeenkomst ‘**Veiligheid en uitdaging van speelbossen**’ (27 mei 2008 in Oisterwijk): ‘**Kinderen en speelnatuur**’.

Het uitgangspunt van dit rapport: Kinderspel is niet enkel vermaak of recreatie, voor kinderen is spelen ‘leren leven’. Risico’s maken het spel van kinderen spannend en leerzaam. Het verkennen van risico’s, het leren inschatten van gevaar en het oefenen van adequate reacties helpt kinderen veilig groeien. Reactievermogen, alertheid, evenwicht, lichaamsbesef zijn een aantal sleutelbegrippen bij het leren beheersen van risico’s.

De bewust genomen risico’s op speciaal voor kinderen aangelegde terreinen moeten aan een aantal eisen voldoen om aanvaardbaar te zijn:

- Het risico moet voor de kinderen duidelijk herkenbaar, dus niet verborgen zijn.
- De ernst van het risico moet in verhouding staan met de speel-/leerwaarde van het risico.
- Er moeten maatregelen genomen worden, om in het geval van een letsel de gevolgen daarvan te beperken (toezicht, EHBO).

Na het verschijnen van dit rapport bleek er bij het ministerie van LNV behoefte aan nader onderzoek. Een vraag die bv. nog bij hen leefde was: is het natuurlijk spelen te verzekeren (zoals bv. in België het geval is)? Ook was er behoefte aan een communicatieplan en een heldere analyse over de balans tussen uitdaging en veiligheid.

Stichting Oase is als samenwerkingspartner bij het Project SplendorWijs betrokken. We schreven in dit kader o.m. een essay “**Geen leven zonder risico’s**” en verzorgden samen met Bureau Gerard de Baaij Advies vier goed bezochte workshops voor terreinbeheerders over ‘Uitdagende Speelnatuur’ (in Assen, Gorinchem, Boxtel en Leusden, mooi verspreid over Nederland om zoveel mogelijk mensen de kans te geven in eigen omgeving aan de workshops deel te nemen. Op dezelfde locaties werden ook vier workshops over “**Veilige speelnatuur**” georganiseerd.

Onze betrokkenheid bij de bovengenoemde onderzoeken zorgde er ook voor dat wij meer zicht kregen op de inspanningen van Staatsbosbeheer op het gebied van natuurlijk spelen en ook betrokken werden bij workshops e.d. die door hen (intern) georganiseerd worden. Ook bij Natuurmonumenten is de belangstelling gegroeid om speelnatuur mogelijk te maken op hun terreinen. Een van de medewerkers die verantwoordelijk is voor het jeugdbeleid van Natuurmonumenten neemt deel aan de door Stichting Oase / Springzaad georganiseerde cursus ‘Vrij spel voor natuur en kinderen’ en bovendien maakt Natuurmonumenten ook gebruik van de ideeënmap van Stichting Oase / Springzaad.

Doelgroep 5: Medewerkers pedagogische vakopleidingen

PABO's: natuuronderwijs en het stimuleren van groene buitenruimten

Sinds we ruim 20 jaar geleden een Zwitserse PABO bezochten, met een grote natuurtuin als buitenruimte, waar de studenten heel vanzelfsprekend leerden omgaan met de omringende natuur, beseffen we dat PABO's en andere pedagogische vakopleidingen een heel belangrijke rol kunnen spelen bij het stimuleren van groene, avontuurlijke buitenruimte bij scholen. Met de biologiedocent, Alex Oberholzer, die de natuurtuin aan had laten leggen en zijn studenten daarin liet werken, recreëren en onderwijs liet voorbereiden, bezochten we sindsdien regelmatig Zwitserse basisscholen die zich duidelijk door dit goede voorbeeld hadden laten inspireren. We namen dit idee graag mee naar Nederland en waren betrokken bij de herinrichting van verschillende PABO-buitenterreinen (Meppel, Hengelo, Gouda, Den Haag). Bij andere PABO's (bv. in Arnhem) dachten we mee over invulling van bv. een module 'Inrichting schoolplein'.

In het kader van Elyseum hebben we verschillende PABO-docenten geïnterviewd. Hoe staat het er nu voor? Welke kansen en knelpunten ervaren ze? Deze interviews geven een dusdanig goed inzicht in de situatie waar deze natuuronderwijs/biologiedocenten zich bevinden, dat we ze hieronder vrijwel integraal afdrukken.

Pjotr Timmerman, in het midden, tijdens een excursie van Springzaad.

Uit het vraaggesprek met **Pjotr Timmerman**, docent natuuronderwijs, HAN (Hogeschool Arnhem Nijmegen) afd. PABO Arnhem blijkt dat er veel factoren zijn, die het - voorzichtig gezegd - moeilijk maken optimistisch te blijven over de kansen voor natuuronderwijs in het algemeen en groene inrichting van de buitenruimte bij basisscholen in het bijzonder. Toch begint hij met te zeggen, dat als er iets (of veel?) verdwijnt er ook altijd weer ruimte voor vernieuwing is. Bemoedigende uitspraak! Typerend voor hem en zijn collega's.

“In HBO-land zijn door beleidsmedewerkers veel organisatorische experimenten uitgehaald en nu komt er de noodzaak van bezuinigingen bovenop. 33-50 % van het toch al tegenvallende aantal contacturen zal vervallen. Daarnaast moet er ook nog 900.000 euro i.v.m. een vertrekkende directeur gecompenseerd worden.”

Pjotr noemt wat cijfers van de pedagogische werkvloer: een studiejaar kent effectief 33 lesweken, voor 20 daarvan geldt een formule van 20 contacturen per week, studenten lopen 16 uur stage per week, 4 blijven dus effectief over voor docenten. Dit komt neer op 54 lessen voor natuuronderwijs binnen de hele opleidingsperiode van 4 jaar. En natuuronderwijs is meer dan kennis der natuur: ook wereldoriëntatie, techniek valt er onder. Stagebegeleiding houdt 2x1 uur per stage van 3 maanden in. Voor de bezuinigingen kon je 10% vakinhoudelijk doceren, nu nog maar 6%. Het enthousiasme voor natuur komt onder de studenten vanuit zichzelf maar sporadisch voor (via NJN en Scouting bv.). Uit intern onderzoek blijkt als het om talenten of intelligenties gaat, dat 'socializers' en jonge mensen met talenten i.v.m. 'fysiek handelen' het hoogst scoren. Extra kwaliteiten op het gebied van taligheid en rekenkunde zijn al relatief zeldzaam; muzikale talenten, natuurkennis en -gevoeligheid en filosofisch inzicht zijn uiterst zeldzaam als talenten die al meegebracht worden.

Volgens Pjotr zou de *intake* beter georganiseerd moeten worden: zoeken naar een meer afwisselende samenstelling van de groep studenten, bv. meer rekening houdend met verschillende soorten intelligenties, maar ook meer diversiteit op het gebied van autochtone en allochtone studenten. "Wij nemen studenten te gemakkelijk aan. 40-45 % valt in het eerste studiejaar al uit. Velen daarvan kunnen het niveau gewoon niet aan (ondanks hoge motivatie van bv. instromers uit het MBO), anderen de studieorganisatie (die vraagt veel organisatietalenten). En in de studieloopbaanbegeleiding blijkt ook bezuinigd te worden. Bovendien waren themadocenten vroeger ook individuele loopbaanbegeleiders. Die studiebegeleiding vindt nu 4 x 1,5 uren per jaar in groepen plaats, tweede- en derdejaars bij elkaar. Alleen in het eerste studiejaar zit je nog in een homogene groep. "Als je een goede *intake* zou hebben, zou er een echte rendementsslag plaats kunnen vinden. Maar nu lopen onze studentenaantallen op de PABO terug (van 1250 naar 950 in vier jaar). Met als gevolg paniek bij het management."

Pjotr wil hierbij alleen oordelen over het natuuronderwijs. Dat was voor de bezuinigingen al rampzalig, maar nu... Op de Arnhemse PABO werken 12 docenten aan wereldoriëntatie: d.w.z. vakken als gezondheid, natuur, aardrijkskunde, geschiedenis en techniek. Voor drie van hen is 'natuur' een *core business* (+ een beetje techniek en aardrijkskunde). En binnenkort gaan er ook nog twee van de genoemde 12 hun baan verliezen.

Pjotr is ook bezig met contractonderwijs, de meer commerciële poot van hun werkveld. Maar je komt dan in het vaarwater van andere aanbieders, zoals schoolbegeleidingsdiensten. Pjotr beschikt over unieke expertise op het gebied van groene buitenruimte bij scholen en duurzaamheid op scholen. Probleem: de opdrachten zullen afnemen als hij 100,- euro per uur moet vragen i.p.v. gratis begeleiding zoals hij tot nu toe gewend is te doen... Maar hij volgt nu wel een interne cursus hoe je acquisitie organiseert en klantenbestanden bijhoudt. Het liefst begeleidt Pjotr teams van basisscholen, studenten steeds minder. "Je *pakt* hun steeds moeilijker, zij hebben het te druk en op de scholen, tijdens hun stage, zien ze ook alleen maar hoe idealisme of ontbreekt of snel bijdraait tot pragmatisme."

Pjotr zou nu het liefst 2-3 jaar schoolteams intensief willen begeleiden met lesmateriaal, methodieken, praktijkexcursies, het doorwerken en aanpassen van leerplannen e.d. en daarnaast vooral inroepbaar willen zijn bij problemen. "Tot we alle basisscholen in onze regio bereikt hebben." Aangezien er voor de studenten toch nog maar zo weinig vaklessen zijn kunnen ze beter op een 'opleidende school' zien hoe het in de praktijk moet. Een goed concept zou ook kunnen zijn om studenten als junior teamlid vanaf het 2^e studiejaar compleet in het onderwijs mee te laten draaien, tijdens alle activiteiten, ook ouderavonden bv. Met een mentor op school en PABO-docenten helpen dan weer de teams.

Probleem: basisscholen konden in de laatste 5 jaar al bij het Ministerie van Onderwijs geld aanvragen als opleidingsschool. Besturen maakten vervolgens allerlei mooie plannen voor

bijzondere projecten, maar het basispakket bleef te smal. En ze wilden ook geen geld uitgeven voor begeleiding door PABO-docenten.

Wat Pjotr nu aan natuuronderwijs en nieuwe impulsen in zijn vak doet speelt zich af in de sfeer van vrijwilligerswerk en binnen het project “Wetenschap en techniek” (daar kregen ze twee jaar geleden voor drie jaar geld voor, dus nog een jaar lang). Hiermee kun je prima bv. iets aan schoolbuitenruimte doen, trainen in een ‘onderzoekende houding’. Hij organiseert ook nog voor de tweedejaars een ‘speelpleinmodule’, 4 x 1,5 uur. Het valt nog mee hoe de deelnemende studenten via ‘het contact met het verleden’ aan te spreken zijn op buiten: hutten bouwen, bomen klimmen, heksensoep brouwen... en hij laat hen met foto's en de Springzaad-collages zien wat zinvol op schoolpleinen zou kunnen zijn. Hoe moet een goed schoolplein er uitzien? De ideeën/plannen staan ook op internet. Uiteindelijk komen ze tenminste tot een definitieve tekening met de nadruk op pedagogische fundering, beplanting en financiële aspecten. Vroeger, toen er nog wat meer tijd en geld was, zat dit nog ingebed in ‘de ideale school’, inclusief onderwijsconcept. Deze complete opdracht duurde toen drie weken. “Zijn er wel eens leuke plannen bij?” vragen we. “Ja, soms. En die heb ik dan ook geplastificeerd en als voorbeeld bewaard. En ook maquettes. In de avondopleiding doen we dat nog steeds. Excursies lukken niet (meer). Dat is op vrijwillige basis, en dat is jammer genoeg niet meer mogelijk.”

Studenten blijken trouwens bij hun schoolpleinplannen haast altijd voor imaginaire scholen gekozen te hebben, hoogst zelden voor de school waar ze stage liepen. Pjotr hoopt nu, dat ze ooit nog eens terugkomen met concrete vragen.

Een keer per jaar is er ook nog een inspiratiemiddag voor stagescholen. En daar organiseert Pjotr al 5 jaar lang een workshop ‘Groene schoolpleinen’. In de eerste beide jaren was er geen belangstelling, in het derde jaar kwamen er 6 mensen op af, in het vierde 12! En nu komen ook aanvragen van scholen om iets te komen vertellen, iets met kinderen te doen en dan een ontwerper te zoeken. Pjotr heeft zo nu 6 scholen bijeen die ergens aan begonnen zijn of de schoolpleinmetamorfose (bijna) hebben afgerond. En er is tot nu toe maar een school waar Pjotr voor een lezing gevraagd werd zonder praktisch gevolg. Alle overigen zijn wel aan de slag!

In de provinciale campagne “101 groene klaslokalen” neemt Pjotr ook op vrijwillige basis deel. Zowel in Arnhem als ook Nijmegen is nu samenwerking/zijn arrangementen op gang gebracht. In Arnhem en Nijmegen blijken elk 5-6 scholen kansrijk voor een veranderingsproces.

Last but not least: internationaal hebben er de afgelopen drie jaar 10 studenten stage gelopen op de befaamde Coombesschool in Arborfield, Zuid-Engeland. De eerste groep van vijf vrouwelijke studenten, 2007, was razend enthousiast. En dat werkt door. Maar het management is er nog ‘doof’ voor. Volgens Pjotr moet er een ‘strategische alliantie’ komen, een officieel uitwisselingsprogramma. “Hier, in Arnhem en Nijmegen kunnen buitenlandse studenten ook van alles leren”.

Op **Hogeschool Edith Stein, PABO in Hengelo** wordt de natuurtuin, het *Educatieve Erf* achter de school, nog steeds onderhouden door een ecologisch hovenier. Als Stichting Oase waren we begin van deze eeuw bij het ontwerp en aanleg van dit 'Erf' betrokken en we organiseerden er voor de leden van het netwerk Springzaad ook al eens een studiedag over Het Stappenplan. We zijn daardoor extra benieuwd 'hoe het werkt'.

"Buitenlessen vinden er nog wel incidenteel plaats", vertelt **Margo Huggers**, docente natuuronderwijs ons: eerstejaars studenten leren eerst theoretisch in de klas over werkvormen als de observatiekring, de ontdekhoek e.d. en in het tweede jaar onderzoeken ze dan buiten proefondervindelijk bv. het verschil tussen open en gesloten onderzoek, d.w.z. werkbladen e.d. of zelfontwikkelde lessen, zoals kabouterpaden en earth education-opdrachten.

Overigens geen favoriete activiteiten bij studenten: "Als je 18-20 bent wil je vooral voor vol aangezien worden. Als je iets moet doen als een kind, je in moet voelen in een kind, dan schamen ze zich", zegt Margo. Oudere studenten, die de PABO meestal in deeltijd doen, hebben er geen enkele moeite meer mee.

Natuuronderwijs heet haar vak. Vorig jaar was er even helemaal geen geld meer, dit jaar weer wel. Studenten ontwerpen naar aanleiding van een powerpoint die Stichting Oase beschikbaar heeft gesteld een groene schoolbuitenruimte. In de ontwerpen komen veel van de beelden die ze in de powerpoint gezien hebben terug. Beelden werken beter dan boeken e.d. En dan maar naar buiten, op stageadressen bijvoorbeeld, kijken wat je met je ideeën zou kunnen bereiken. Kritiek van de studenten: 'Als student heb je geen invloed op veranderingen. Waarom krijgen we die lessen?' "Ze moeten gewoon weten, dat er iets anders kan dan een kaal schoolplein", zegt Margo. Je kunt zo ook een link leggen tussen natuuronderwijs en het *educatieve erf* buiten. Jammer alleen: deze lessen zijn niet meer opgenomen in het nieuwe curriculum. Er zou veel meer gebruik kunnen worden gemaakt van het Educatieve Erf. Gebeurt weinig omdat de meeste collega's (en ook binnen het management team) weinig affiniteit met 'buiten' hebben. Alles moet op techniek gericht zijn... Er ontbreken ideeën. Duurzame PABO's moeten meer met de buitenruimte doen, ook schooltuintjes aanleggen. Maar de PABO in Hengelo wil die kant niet op. Natuuronderwijs is nog maar een heel klein onderdeel van wereldoriëntatie.

Wat gebeurt er nog wel:

Voor eerstejaars: 7 lessen a 1,5 uur, in 12 weken. De basiswerkvormen leren kennen. Het boek 'Praktische didactiek van Natuuronderwijs' van De Vaan en Marell als basiskennis gelezen en begrepen hebben, en dan een opdracht van een ontdekhoek in de klas; een

opdracht ‘zelf ontdekken’ voor kinderen moet daar in zitten. Bijvoorbeeld een observatiekring, ‘kip in de klas’.

Voor tweedejaars: 5 lessen buitenwerk in een blok, open en gesloten onderzoek, hoort bij de ‘kerndoelen’.

Na het tweede jaar kiezen de studenten onder-midden-bovenbouw. Alleen in de onderbouwgroep (dus voor kinderen van groep 1+2) krijg je dan nog natuuronderwijs. Voor de middenbouw volgt aardrijkskunde, en geschiedenis voor de bovenbouw.

7-8 lessen krijgt de groep die kiest voor de onderbouw nog in het derde studiejaar. En dan leer je een project opzetten. In het vierde jaar zijn er geen lessen meer op de PABO, en sowieso loop je alle jaren stage op een stageschool.

Maximaal krijgen PABO-studenten in Hengelo dus een kleine 20 uren (1,5 uur) natuuronderwijs tijdens hun complete studie. Studenten worden wel aangemoedigd met de klas naar buiten te gaan: wie niet met bepaalde opdrachten met de klas buiten was krijgt niet de benodigde punten. **“Ze beseffen na deze ‘dwang’ wel, dat kinderen van buitenlessen genieten, en dat ze zo populaire onderwijzers kunnen worden...”**

Wat opvalt: studenten leren vaak voor het eerst pissebedden of slakken over hun hand te laten lopen, weten niet hoe een zoektabel werkt (zou je eigenlijk al op de basisschool geleerd moeten hebben), dragen ongeschikte schoenen en kleren enz.

Deeltijdstudenten zijn minder ‘bang’ voor de natuur, vinden weinig gek, schamen zich niet zo voor elkaar (wel groot gebrek aan kennis i.v.m. natuur). Zij krijgen hetzelfde studiepakket. Deze studenten zijn of werkzoekend, in omscholing of hebben er nog een halve baan naast. Opbouw van netwerkkennis op het gebied van natuur(educatie) komt aan de orde. Met de NME-centra Hengelo en Enschede hebben ze contact. Ze laten leskisten zien in de 7 ‘onderbouw’ lessen van de derdejaars studenten. Het uitlenen van dieren, kippen bv. zorgt nog voor de leukste effecten.

Stages: de leerlijn ‘op excursie gaan’ begint met een week in het eerste jaar, d.w.z. een ‘dagje uit’ voor de schoolklas leren bedenken. Voeren ze ook onderling uit. Tweedejaars studenten kiezen tussen een Europese stage of een ‘Randstadweek’. Met marginale aandacht voor natuur. Ze gaan wel bv. naar NEMO, De Sokkerwei in Castricum (duurzame basisschool), een Amsterdams schoolwerktuincomplex. Buitenlandse stages zijn ook mogelijk. Geen koppeling met de natuur of scholen met natuurlijke buitenruimte.

Margo Huggers: “Het blijft pionieren, het buiten werken op de PABO, het gebruik van de buitenruimte bij basisscholen. Er is zo’n grote onbekendheid met ‘buiten’ bij collega’s, ondanks het goed ingerichte Educatieve erf.” Collega’s waarderen het wel dat zij daar (als tijdelijk ingehuurde docent!) regelmatig weer een nieuwe impuls aan geeft.

Gert van der Slikke geeft het goede voorbeeld tijdens een studiedag in Den Haag-Meyendel.

Twee jaar geleden hebben we met **Gert van der Slikke, docent natuuronderwijs op de PABO in Den Haag** gekeken wat er verbeterd kan worden aan de buitenruimte van de school. Uit ons gesprek in het kader van Elyseum blijkt dat er (nog) niet veel is gebeurd in de richting van groene klaslokalen, speeldernissen e.d.

Wel zijn derdejaars studenten - middenbouw specialisatie - naar Rotterdam geweest, uitgerust met een fototoestel voor een bootrondvaart, maar ook een bezoek aan de Speeldernis.

Binnen de derdejaars minor 'Wetenschap en Techniek' mogen studenten activiteiten voor opdrachtgevers ontwikkelen, zoals bv. voor Naturalis in Leiden. In het kader van deze activiteiten zouden studenten ook actief kunnen worden voor schoolnatuurtuinen of natuurspeelplekken, educatief materiaal kunnen maken e.d. Maar het is tot nu toe nog niet gebeurd, niet aan de orde geweest.

Nog een mogelijkheid: er kunnen altijd stages gelopen worden, duo-stages, bv. samen met een wetenschapper projecten aanpakken. Een combi van didactiek / techniek zou bv. kunnen leiden tot een verandering van de schoolbuitenruimte. Allemaal potenties, kansen, keuze.

Afgelopen jaar is Gert met een 'versnellersgroep'- studenten die het 2+3 studiejaar in een jaar doen - een week in Wilhelminaord (Buitencentrum, Gemeente Den Haag) geweest. Hier maken studenten natuurlijk veel contact met natuur, landschap, cultuurhistorie etc. Gert zou graag zien, dat deze ervaring voor alle tweedejaars studenten wordt ingevoerd. Een weekje naar Orvelte zou ook kunnen, of zoals Pjotr Timmerman dat naar Texel of Rotterdam organiseert.

Gert vertelt over studenten die zich op de Jac. P. Thijsseschool in Den Burg over het thema "Overall leerkracht" hebben gebogen, een concept hebben uitgewerkt, "waar is extra behoefte aan, wat ontbreekt aan energie/leerkrachten. Met Het Bewaarde Land loopt momenteel ook

geen project. Geen mogelijkheden in de buurt van Den Haag. Pas als er een 2^e locatie naast Leiden, bv. in Meyendel geopend wordt. Dit zou goed zijn voor de PABO in Den Haag. Het lukt nu gewoon niet PABO's in te roosteren.

Over het curriculum: eerstejaars gaan standaard naar de stadsboerderij, het bos in, 'real life education' en tijdens herfstexcursies van het Milieucentrum bemannen zij een post, verzorgen deels het onderwijs, bereiden activiteiten voor, begeleiden deels; dit blijkt ook inroosterbaar.

Problemen van inroosteren: het steeds meer verplichte karakter van taal en rekenvakken, wereldoriëntatie is wel qua uren gelijk gebleven. "Mens & Wereld" heet dat bij hen, maar inroosteren wordt steeds ingewikkelder. Gert gaat wel nog relatief veel naar buiten, zoekt vaste verbinding met NME (waar hij ook een deeltijdbaan heeft).

Gert is wezen kijken bij andere PABO's met groene buitenruimte. Op zich wordt hun werkveld wel gezien, gewaardeerd. Maar de onbekendheid met de mogelijkheden is groot, daar valt nog veel aan te doen. Kosten en bereikbaarheid van 'groen', noemt Gert ook een probleem. Een betere samenwerking met het NME zou kunnen helpen.

Met studenten en docenten van De Driestar op excursie in Rotterdam, De Enk

Sonja van Gemeren, biologiedocente PABO De Driestar in Gouda, vertelt dat er nu minder uren zijn voor natuuronderwijs, maar dat ze de indruk heeft dat het meer is dan op andere PABO's.

1^e jaar: 24 uur, in de lente. Met name bloembioogie. Introductiecolleges, inhouden gekoppeld aan didactische werkvormen. Eerst mogen ze oefenen met lesgeven aan elkaar, daarna een roulerend practicum bedenken voor een groep kinderen die naar school komt. Tenslotte op de stageschool een roulerend practicum. Ze proberen het naar buiten gaan wel te promoten. Maar ze merkt zelf dat als ze dan bv. twee uur heeft voor bloembioogie, ze de bloemen maar liever gelijk de klas in meeneemt omdat ze anders te veel tijd kwijt is (sigaretje roken, verkeerde schoenen aan).

2^e jaar: lessen in de herfst

3^e jaar: Natuuronderwijs geïntegreerd met andere zaakvakken (ontwikkelingsgericht onderwijs). Na de keuzen voor jonge of oudere kinderen blijven allen wel natuuronderwijs krijgen. Ze kunnen zich er ook in specialiseren. Afgelopen weken was ze met deze 'specialisten' naar buiten geweest. Laatste les knotten op het schoolterrein. Goed bevallen, gaat ze vaker doen. Tijdens die lessen vertelt ze ook over de excursies, die docenten en studenten gemaakt hebben naar natuureducatieve tuinen, bij scholen en andere PABO's (georganiseerd en begeleid door Stichting Oase) en laat ze foto's zien. Ze heeft bij Pjotr Timmerman een workshop gevolgd, tijdens een nascholingsbijeenkomst voor PABO-docenten. Heel inspirerend. Ze ziet (o.a. door lezingen en artikelen van Kees Both) wel dat een groene buitenruimte en spelen in de natuur een preventieve werking kunnen hebben (bv.

voor kinderen met ADHD). Scholen vragen nooit om advies bij hen, maar zij bieden ook niets aan in die richting. Rekenen en taal... zijn nu wel heel erg belangrijk!

Kind en Natuur

Stichting Veldwerk Nederland heeft (naast trainingen en nascholingsactiviteiten) een module ontwikkeld '**Kind en Natuur**' voor de opleiding **Pedagogisch Werk**. Na het Regiocollege (Purmerend), ROC Landstede (Zwolle), ROC Koning Willem 1 College (Den Bosch) en ROC Midden-Nederland zal binnenkort ook op het ROC Amsterdam deze module worden ingepast in het programma. Dit wordt gestimuleerd vanuit het programma 'Blaasbloemen' (gefinancierd door het ministerie van LNV).

Natuur als leerschool

*Een nascholingsopleiding die heel specifiek gericht is op leerkrachten in het basisonderwijs die (o.a. door vergroening van de buitenruimte) meer aandacht willen besteden aan de natuur is: '**Natuur als Leerschool**'. Sophie Slieden van Fontys Hogeschool heeft deze opleiding ontwikkeld. Wij zijn in een vroeg stadium hierbij betrokken geweest en waren benieuwd naar de resultaten en interviewden haar.*

Sophie vertelt dat 'Natuur als leerschool' als module is ondergebracht bij Fontys OSO = Opleiding Speciale Onderwijszorg (*special educational needs*), specialisatie gedragspecialist, een masteropleiding, post-HBO. Mensen stromen in via de PABO, maar ook via de universiteit, die volgen dan een verkorte opleiding. En deze studenten krijgen geen module NaL. De module van 3 lessen werd dit jaar door Sophie en twee collega's verzorgd. De afgelopen jaren hebben respectievelijk 50 en 120 mensen deelgenomen aan de korte module Natuur als Leerschool; en in het nu lopende seizoen zijn dat er 175.

De laatste studiedag moest per se op een *good practice* plek, bv. in Rotterdam op De Bloemhof. 'Heel weinig groen, maar toch een prachtig voorbeeld vanwege de visie', zegt Sophie. Andere praktijkplekken zijn in Bergeijk, Culemborg (De Werfklas), Zaandam en het Dijkmagazijn in Beuningen. Wij geven nog enkele tips: Mgr. Terwindtschool in Groesbeek (school voor dove en slechthorende kinderen), de Molenwijkschool in Boxtel.

Sophie: “Natuur blijft geregeld op alle niveaus waar ik het aanroer ‘hangen’”. ‘Wat is dat toch, dat je zo vaak geen enkele interesse voor natuur in pedagogische kringen tegenkomt? Er is wel momenteel erg veel aandacht voor theorie, reflectie, er worden nu bv. 4 nieuwe lektoren ingezet en gefinancierd voor ethiek, wetenschappelijk onderzoeken e.d. ‘Doen’, praktijk is volkomen *out*.’

‘Natuur als leerschool’ integreren in de reguliere masters opleiding blijkt moeilijk te realiseren. Teveel master/universitaire ambities op de Fontys Hogeschool. Dus materiaal als NaL wordt niet met voldoende kracht en overtuiging in de richting van het beslissende management gestuwd. Als alles abstracter, theoretischer moet, en er vanwege aankomende bezuinigingen praktisch geen cent meer uit te geven is, noch voor materiaal, noch voor ruimte, is dat begrijpelijk. Gelukkig worden de 2 pilots door LNV gesubsidieerd. Over de twee pilots tot nog toe: eerst 7, nu 8 lessen, toekomstig 9 + uren intervisie, intervisie in wisselwerking. Eenmaal was er een tweedaagse ontmoeting, bij Veldwerk in Apeldoorn: ‘Samen eten, overnachten, discussiëren ... prachtig’, zegt Sophie. Uit de evaluatierapporten blijkt dat de deelnemers het met haar eens zijn. Over de hele cursus zijn de deelnemers trouwens zeer positief.

We zijn natuurlijk vooral benieuwd of zo’n langere module ook concreet iets op kan leveren. Vanaf les 1 worden cursisten uitgenodigd een plan te ontwerpen voor de eigen school, om leerlingen meer buiten te kunnen laten leren. In les 4 wordt gevraagd dit plan door te mailen, voorafgaand aan les 6 wordt dit plan van commentaar voorzien, zodat de cursist tijdens deze les het bijgestelde plan kunnen presenteren en bediscussiëren. Vanaf les 6 krijgt elke deelnemende school een persoonlijke begeleider die adviseert en ondersteunt bij de uitwerking van het ontworpen plan.

Sophie vertelt over een deelneemster, leerkracht op een school in Velzen-Noord. Zij maakte een schoolpleinplan, werkte een samenwerkingscontract met een boer uit en legde daadwerkelijk een moestuin aan (16 moestuintjes in bakken). Ze hebben verder een berm in beheer genomen, een zitcirkel aangelegd, fruitbomen en vlinderstruiken geplant, met medewerking van de gemeente. Voor het einde van de cursus hebben ze ook nog een sloot bij de school toegankelijk gemaakt m.b.v. een vlonder (extra ouderbijdrage!), de bovenbouw mag daar *prutten*. De kleuters beschikken nu over een vogelbosje en een moestuin.

Een ander goed voorbeeld betreft een Friese ‘geitenboer’ en schooldirecteur. Die is bezig een boerderijschool te ontwikkelen à la Zutphen. Hij is wezen kijken bij Evelien Scheurs en wordt door haar ook begeleid. Maar hij gaat eigenwijs verder zijn weg, wel flink gesteund door ouders en gemeente. Al die projecten komen in de toekomst ter inspiratie voor anderen op de website Duurzame PABO te staan.

Gewenste veranderingen na pilot I en II: thema *duurzaamheid* te abstract, nu ook nog steeds; dat gold ook voor het onderdeel *didactiek*.

Uit Maastricht komen nieuwe samenwerkingskansen, en wel met POEL (Provinciaal Overleg Educatie Limburg, PABO’s en NME-centra). In Limburg zou vanaf 2011 een cursus NaL kunnen draaien, als pilot. En dan de intervisies laten overnemen door NMC’s is nu het plan.

Doelgroep 6: medewerkers groene vakopleidingen

Wat kunnen studenten/leerlingen op groene vakopleidingen leren, zodat ze in staat zijn goede groene buitenruimten bij scholen en kinderopvang en natuurspeelplekken/speelbossen te ontwerpen, aan te leggen en/of te beheren? Zijn er plannen voor nieuwe opleidingen/modules/cursussen?

Na een desktop onderzoek kwamen er drie groene opleidingen/cursussen naar voren waar speelnatuur (in de ruimste zin) een rol speelt. We hebben daarover gepraat met Barend Schuurman, Helicon, Velp, Edgar van Groningen van de CAH Dronten (die binnenkort een nieuwe Hogeschool gaan starten in Almere) en Roos van Doorn, Hogeschool Van Hall-Larenstein in Velp.

Speel- en struin kennistuin – workshops over ontwerp, aanleg en beheer van speelnatuur – Helicon, Velp

Helicon MBO opleidingen vinden plaats op een 8-tal locaties - Apeldoorn, Boxtel, Deurne, Eindhoven, Geldermalsen, Helmond, Nijmegen en Velp. Barend Schuurman, werkzaam bij Helicon Velp en betrokken bij de ontwikkeling van de bovengenoemde workshops, begint eerst over al die veranderingen in het middelbaar beroepsonderwijs in de afgelopen 20 jaar. Tot 1990 werkte MBO Velp in een cluster samen met de nabijgelegen HBO opleiding Larenstein, de befaamde school voor Bos & Natuur en Cultuurtechniek, opgericht door de Heidemij ergens in de jaren '60 van de vorige eeuw. Beide scholen hadden een zeer goede reputatie, trokken veel belangstelling en stabiele aantallen leerlingen.

In het kader van een onderwijshervorming ontstond na 1990 het MBO en heette de school tot 12,5 jaar geleden 't Vanck. Sinds 1997 werkt de school samen in het bovengenoemde Helicon-verbond. In die periode gingen alle 'groene' Agrarische Opleidingscentra op dezelfde onderwerpen inspelen, ontstond er verwatering en concurrentiedruk, maar ook een terugloop aan leerlingen. Helicon voelde zich genoodzaakt zijn aanbod te verbreden: Outdoor & Adventure, Wellness, Eco & Wildlife. Op niveau 3 en 4 studeren nu weer 600 dagschoolleerlingen in 5 studierichting op de Helicon vestigingen.

Studieopbouw: in het eerste jaar nog alles in een cluster, dan pas volgt het contact met de beroepspraktijk en dus de echte specialisatie. En het cursusaanbod groeit mee met het curriculum van de nieuwe studierichtingen. Een antwoord te zoeken op de vraag welke (bij)scholingen nodig zijn blijkt de voornaamste taak van Barend Schuurman te zijn. Bosbouw en Urban Design zijn bv. geschikte studierichtingen voor 'ons' thema, Speelnatuur.

Barend Schuurman kent Gerard de Baaij, (even als wij heel begaan met het thema speelnatuur en ooit docent in Velp), al bijna 20 jaar. Zo kwam de bal aan het rollen. Barend was er gauw overtuigd van, dat speelnatuur zeer goed bij hun opleiding past, maar in welke vorm, dat bleek toch een zoektocht. Differentiatievak? Te zwaar. Uitstroomrichting zou wel kunnen of AD, een opleiding tussen MBO en HBO in. Het zoeken naar de 'menskant' is gaande (communicatie is overal het toverwoord), heeft prioriteit in Velp, er liggen contacten met de HAN (Hogeschool Arnhem/Nijmegen) maar ook met Hogeschool Larenstein, de directe burens. De doelgroepen voor een cursus of opleiding vast te stellen was ook een behoefte: terreinbeherende organisaties en gemeenten, maar de echte focus is nog onduidelijk.

Er zijn nu 8 aanmeldingen voor een pilot, een voorlopige cursus "**Speel & Struin Kennistuin**", 5 dagen, op donderdagen van 13-21.30 uur. 5 thema's ook: "De noodzaak en maakbaarheid van mensgerichte natuur", "Uitdaging en veiligheid van mensgerichte natuur", "Communicatie met gebruikers over mensgerichte natuur", "Het materiaalgebruik van

mensgerichte natuur”, “Planmatig, doelgericht en flexibel beheer”. De cursus zal van start gaan als 15 aanmeldingen binnen zijn. Barend heeft enige hoop gezet op de slotmanifestatie van het project “Spelenderwijs”, 19 mei a.s., niet helemaal toevallig op ‘zijn’ school. Hier wil hij graag via een enquête meer duidelijkheid over de behoefte aan kennis van de bezoekers verkrijgen. Die vindt hij vanuit de schoolsituatie anders moeilijk te peilen.

Ervaring met cursussen is er ruim voldoende bij MBO Helicon in Velp aanwezig. En dat al 10 jaar lang. 2500 deelnemers volgen momenteel op jaarbasis een cursus op een Helicon vestiging of ergens, op maat gegeven, in bedrijven en organisaties.

Cultuur-natuur-verbinder – een nieuw beroep?

Edgar van Groningen, werkzaam bij de Christelijke Agrarische Hogeschool Dronten als ‘kennismakelaar duurzame ontwikkeling’, vertelt over zijn droom van een ‘groene buurtwerker’ die, als het aan hem ligt, over enkele jaren op de nieuwe hogeschool in Almere de afstudeervariant CNV-er - Cultuur-Natuur-Verbinder - gevolgd heeft. Zo’n groene buurtwerker zou natuurlijk ook te maken krijgen met speelnatuur. En in staat zijn de processen te begeleiden om deze speelnatuur mogelijk te maken.

Edgar legt eerst de structuren van de CAH (Christelijke Agrarische Hogeschool) Dronten uit, haar achtergrond (gestimuleerd door landbouworganisaties), studierichtingen, *range* (Dronten verzorgt ook VMBO en MBO), sterke punten en de samenhang met de toekomstige nieuwe hogeschool in Almere. “De CAH in Dronten is goed in ondernemen”, stelt Edgar verder. En hij pleit voor een stevige samenwerking in projecten, liefst met een maatschappelijke vraag op de achtergrond. Er zijn in Almere nu al wel VMBO en MBO-onderwijs te vinden (Groenhorst-College, gelieerd aan de CAH Dronten).

De nieuwe CAH Almere zal binnenkort heel bescheiden in noodgebouwen beginnen. Het zal ook voorlopig heel kleinschalig blijven, pioniers zijn dus (weer) gezocht. Er komen twee studierichtingen, “Toegepaste biologie” (bedacht op de HAS in Den Bosch waar Dronten een goede relatie mee heeft) en “Natuur, Economie en Leefomgeving” (NEL), die gebruik maken van het programma in Dronten. Vijf beroepsprofielen heeft men vanuit de studierichting NEL in gedachten: groene econoom, adviseur natuur- en leefomgeving, **cultuur-natuur-verbinder**, business with nature (bv. biomassaleverancier), projectleider stedelijk groen. Beide studierichtingen zullen beginnen met ecologisch onderzoek in de eerste twee jaren. Pas vanaf het derde en in het 4^e studiejaar moet de concrete invulling van de leerlijn gereed zijn. Edgar heeft dus nog een beetje tijd...

Minor Mens en Natuur op Hogeschool Van Hall-Larenstein

Met Roos van Doorn hebben we gesproken over het aanbod van Hogeschool Van Hall-Larenstein en dan vooral over de Minor Mens en Natuur. Deze opleiding was eerder bekend

onder de naam Minor Natuur, Recreatie en Gezondheid. Aan de minor kunnen 3^e/4^e jaars studenten vanuit verschillende studierichtingen deelnemen: naast studenten van de opleidingen Tuin- en Landschapsinrichting en Bos- en Natuurbeheer ook studenten met een pedagogische vooropleiding of bv. 'Sport en gezondheidsmanagement' van de Hogeschool Arnhem/Nijmegen. Roos vertelt dat dit multidisciplinaire karakter bijzonder waardevol is. "De minor vult het profiel van de majors aan met specifieke mensgerichte kennis en vaardigheden. De ontwerper leert beter omgaan met de ruimtelijke effecten, de beheerder leert omgaan met de gebruikers en de pedagoog verdiept zich in natuur en milieueducatie." (tekst flyer).

Het aantal studenten bedraagt dit jaar 17, het was ook wel eens minder. De minor duurt een half jaar (30 credits). Naast colleges van zowel vaste als gastdocenten over o.a. 'natuurbeleving en stimulering bij kinderen' en 'ontwikkelingspsychologische effecten van natuur' behoren ook een groepsopdracht en een individueel onderzoek tot het programma. Ze laat eindverslagen zien, o.a. ook over speelnatuur en schoolnatuurtuinen. Bijvoorbeeld het verslag van Sietske de Jong getiteld: "Voor- en nadelen van schoolnatuurtuinen op de ontwikkeling en het gedrag van kinderen. De verschillen tussen speelnatuur, heemtuin en moestuin." Dezelfde Sietske de Jong schreef als afstudeeropdracht het rapport: "Kinderen over natuurrijke speelplaatsen; onderzoek naar de relatie tussen natuurrijkheid en speelbaarheid van speelplaatsen in Nijmegen."

Roos vertelt ook over een groepsopdracht in de gemeente Rheden, waar een speelbos was gepland. Er bleek daar veel weerstand te bestaan bij de bewoners. Ook de studenten zelf constateerden dat de plek niet ideaal gekozen was (weinig kinderen, moeilijk toegankelijk). Hoewel ze dus niet enthousiast aan de gang konden om een ontwerpschets te maken, zoals de bedoeling was, bleek het wel een heel waardevolle ervaring.

Roos zelf organiseert binnen de opleiding o.a. een excursie naar verschillende speelnatuurplekken (Houten pad van Theodoor in Orvelte, zintuigenbos in Staphorst en de Bostoren op het Landgoed Schovenhorst in Putten).

Een buitenlandse excursie staat ook jaarlijks op het programma.

Cursusdag Opleiding Ecologisch hovenier

Doelgroep 7: ecologisch hoveniers en ontwerpers

Opleiding Ecologisch Hovenier

Bij Stichting Oase kwamen enkele jaren geleden duidelijke signalen binnen dat de kennis van het ecologisch hovenierswerk en het beheer van heem- en natuurtuinen begon te verdwijnen. Veel van de kennis zat als het ware opgesloten in de hoofden en handen van heemtuinbeheerders en ecologische hoveniers, die met pensioen gingen of ander werk gingen doen.

We hebben samenwerking gezocht met TerraNext (voorheen AOC Terra, Frederiksoord, Contract en Cursus Onderwijs, Eelde). Kenmerken van deze in veel opzichten unieke en vernieuwende opleiding zijn:

- Duur 2 jaar, zodat alle seizoenen 2 keer gevolgd kunnen worden.
- Opleidingsniveau is MBO+. Voorondersteld wordt dat de deelnemers door opleiding en/of ervaring op MBO-niveau basiskennis hebben opgedaan en dat zij behoefte hebben aan een *ecologische* bijscholing. Uitgebreide intakegesprekken zijn van wezenlijk belang om verwachtingen en praktijk op elkaar af te stemmen.
- Opleidingsdagen (eenmaal in de veertien dagen) zijn allemaal ‘op locatie’. Deze locaties zijn inspirerende plekken (tuinen, parken, kleinschalige natuurgebieden). Dus leren direct in en van de praktijk.
- Er zijn twee vaste docenten (die - elkaar afwisselend - fungeren als organisatoren en begeleiders) en per opleidingsdag wordt een ‘specialist’ uitgenodigd om een bepaald thema nader toe te lichten, te (helpen) verdiepen. Op ieder van de 40 opleidingsdagen staat een ander, voor deze opleiding relevant thema centraal (voorbeelden: meer vlinders in de tuin, dood hout leeft, speelnatuur.)
- Er is veel aandacht voor het leren waarnemen en het verwoorden van belevenissen en ervaringen.
- Iedere deelnemer kiest boeken uit een ‘rijkgeschakeerde boekenkist’ (met de voor deze opleiding relevante literatuur) en recenseert deze voor medecursisten.
- ‘Van en met elkaar leren’ is een belangrijk uitgangspunt. Steeds weer valt op hoeveel mensen (volwassenen met hun heel verschillende levenservaring en achtergronden) ook van elkaar leren. Daar is ruimte voor ingepland.
- Na iedere opleidingsdag krijgen de deelnemers een opdracht, waarmee zij het geleerde in hun eigen omgeving toe kunnen passen. Daartoe hebben zij bij aanvang van de opleiding drie referentiegebieden uitgezocht (op 3 schalen: tuin, heemtuin/park, kleinschalig landschap/natuurgebied).
- Behalve dat zij in deze gebieden (in het echt of op papier) de opdrachten uit kunnen voeren, volgen zij deze gebieden ook intensief gedurende de 8 seizoenen die de opleiding duurt en nemen zo ook bewuster de veranderingen waar. En ook dat ieder jaar weer anders is.
- De deelnemers maken een portfoliomap (of iets vergelijkbaars op de computer), waarmee zij het geleerde voor zichzelf en voor de docenten inzichtelijk maken. Twee maal per jaar vinden zg. portfoliogesprekken plaats, waarbij wij samen met de twee vaste docenten de voortgang van het leerproces volgen en stimuleren.

Door deze portfoliogesprekken zijn wij goed op de hoogte van de vorderingen van de deelnemers, ervaren daar ook welke onderdelen van het programma zo lopen als gehoopt/verwacht en waar bijstelling gevraagd is. Jaarlijks is er minimaal een tweedaagse bijeenkomst met de twee vaste docenten waarop alle delen van de opleiding grondig geëvalueerd en - naar aanleiding hiervan – zo nodig bijgesteld worden.

Inmiddels hebben twee groepen de cursus afgerond (eind 2007 en eind 2008). De derde groep zal de cursus eind 2010 afsluiten. De algemene teneur bij de eindbesprekingen/evaluaties was zeer positief: “Nooit eerder zo’n goede, interessante opleiding gevolgd.” En, door meerdere cursisten verwoord: “Ik houd de dagen die ik tot nu toe aan de opleiding besteedde ook in de toekomst vrij: ik ben nu op een spoor gezet en weet zelf hoe ik verder kan zoeken.” Dat spoor leidt in veel gevallen richting scholen, kindercentra en natuurspeelplaatsen. We verzorgen zelf (als specialisten) een speciale studiedag over dit thema en stimuleren ook dat er tijdens de opleiding ruim aandacht is voor het bezoeken van schoolnatuurtuinen en natuurspeelplaatsen (o.a. excursies naar bijzonder goede voorbeelden als Natuurspeeltuin De Speeldernis en Educatieve tuin De Enk, beiden in Rotterdam.) Ook een speelbos in het Drents-Friese Woud bleek een toepasselijke locatie voor de dag waarop het thema ‘maquettebouw’ op de agenda stond.

Opleiding Ecologisch Hovenier, vanaf 2010 ook in Zuid-Nederland

Deze eerste drie opleidingen vonden vooral - maar niet uitsluitend - plaats op locaties in Noord-Nederland. De behoefte aan een opleiding in Zuid-Nederland werd steeds sterker gevoeld. Reden voor Stichting Oase om contact te zoeken met het CNME in Maastricht, omdat daar mensen werken die ons zeer geschikt leken de opleiding in het zuiden vorm te geven en te begeleiden.

De cursus is inmiddels ontwikkeld en we zijn momenteel in de wervingsfase. Op 5 juni 2010 is een voorlichtingsmiddag gepland in Maastricht. Als er voldoende aanmeldingen zijn, kan de opleiding in september 2010 van start gaan.

Uiteraard was het heel prettig dat we veel konden leren van de ervaringen van de opleiding in het noorden. Het concept, zoals dat hierboven beschreven is, is overgenomen. Maar doordat we deze keer samen werken met een Natuur- en Milieucentrum is er verhoudingsgewijs (nog) meer aandacht voor kinderen en natuur/speelnatuur. Een ander verschil is dat we gekozen hebben voor een opzet met meer tweedaagse bijeenkomsten. We hebben daar zelf goede ervaringen mee (niet alleen in verband met de opleiding Ecologisch Hovenier, maar ook in andere netwerkgroepen). Het scheelt reistijd, de cursisten leren elkaar beter kennen en op de informele momenten is er vaak sprake van een intensieve uitwisseling van kennis en ervaringen.

Cursus plantenkennis voor ontwerpers van speelgroen

Versillende ontwerpers hebben kenbaar gemaakt dat ze graag meer kennis zouden willen hebben over welke planten, struiken en bomen het geschiktste zijn voor toepassing op natuurspeelplekken. Deze cursus is momenteel in ontwikkeling. We kunnen gebruik maken van ervaringen in binnen- en buitenland.

Doelgroep 8: medewerkers NME-centra en educatieve medewerkers van groene organisaties

Medewerkers van verschillende NME-centra hebben te kennen gegeven dat zij wel een rol willen spelen in het (regionaal/lokaal) verder verspreiden van de kennis, ervaringen en ideeën die leven binnen het netwerk Springzaad. Maar in eerste instantie bestond er vooral een grote behoefte aan kennis over ‘groene speel- en leerlandschappen’: *Hoe ziet het er uit? Wat kunnen wij ermee vanuit de NME-wereld?*

In workshops, lezingen en adviesgesprekken (inclusief toelichting op de collages in ‘het koffertje’ en hoe je dit kunt gebruiken als NME-er) hebben we veel van deze informatie kunnen geven. En tegelijk ook veel geleerd van de mogelijkheden en belemmeringen bij de centra om de door hen en ons gewenste rol in te kunnen vullen.

CNME Regio Venlo

De workshop ‘*Natuurlijker spelen in de buitenruimte*’ tijdens de Podium Wisselwerkdag NME in Antropia, Driebergen (2008) moest twee maal gegeven worden en trok in beide gevallen het maximale aantal deelnemers. Zulke workshops leveren weer veel contacten achteraf op. Om te illustreren wat er kan gebeuren na zo’n enthousiasmerende workshop zoomen we in op Venlo.

Een van de deelnemers, medewerker van het CNME Regio Venlo, vroeg of hij de powerpoint die we tijdens de workshop lieten zien, mocht lenen om zijn collega’s enthousiast te maken. Uit een mail van een jaar later bleek dat effect gehad te hebben. Er was inmiddels in Venlo-oost een werkgroep opgericht met als doel twee speelplekken te realiseren in een groene omgeving. In deze werkgroep zaten vertegenwoordigers van 2 basisscholen, Scouting, buurtbewoners, CNME Regio Venlo en de Gemeente. Hij schrijft: “Er zijn ondertussen twee speelplekken in het groen gerealiseerd. Beide speelplekken zijn echter niet geheel ingericht zoals wij van het CNME en de scholen zouden willen. Er is op wens van de buurtbewoners nog te veel gebruik gemaakt van pasklare speeltoestellen (wel van hout) en veel minder van natuurlijke speelelementen. De plekken liggen wel in een groene omgeving. Op de speelplek in het park is onlangs een waterspeelplek met waterpomp toegevoegd. Deze speelplek in het park heeft nog heel veel mogelijkheden om uit te groeien tot een echte Natuurspeelplek. Met beide scholen wordt nog bekeken hoe wij als CNME hier in de toekomst educatie projectjes kunnen gaan uitvoeren.”

En “In Venlo-Noord is een buurtproject gestart om in het Burgemeester Bergerpark aan de Rijnbeekstraat ook een natuurspeelplek te gaan inrichten. Dit Park is een gebied dat de gemeente geheel heeft terug gegeven aan de natuur. Het is hier nog allemaal in de opstartfase maar ik hoop dat de buurtbewoners hier meer gebruik willen gaan maken van natuurlijke speelelementen. Op ons eigen terrein bij Kinderboerderij Hagerhof in Venlo willen we een stuk bos gaan inrichten als Trollenbos met een Trollen-natuurleerpad waar kinderen op een spannende, fantasieprikkelende, zintuigen aansprekende manier in hun spel worden uitgedaagd en de natuur kunnen proeven. Tevens ontdekken de kinderen hierbij de werking van verschillende onderdelen in de natuur. De subsidieaanvraag om dit uit te kunnen voeren ligt bij de gemeente.”

Natuurlijk spelen in de Achterhoek

De workshop op deze Podium Wisselwerkdag had meer gevolgen: we werden uitgenodigd naar Winterswijk en ’s Heerenberg om op de NME-centra in die plaatsen aan de medewerkers het ‘koffertje’ te presenteren. In Winterswijk in combinatie met een lezing en advies over de

Meer dan levensgrote foto, CNME in 's-Heerenberg...

speelnatuur die zij in de directe omgeving van het Centrum wilden gaan aanleggen. In 's Heerenberg wilden ze het graag ruimer oppakken. Onze adviesgesprekken leidden daar tot de 'Inspiratiedag Natuurlijk Spelen' (september 2009). Bedoeld voor verschillende doelgroepen. 's Ochtends waren er lezingen en workshops voor gemeenteambtenaren en BSO's. 's Middags voor scholen en NME-collega's. Ook al deze mensen zijn nu enthousiast gemaakt voor natuurlijk spelen en leren. Het is voor het NME-centrum nu zaak de plannen goed te begeleiden en ondersteunen. Zij kunnen daarbij op de expertise van Springzaad terugvallen ('helpdesk').

Noord-Hollandse NME-dag

In 2009 verzorgden we 2 workshops 'Natuurlijker spelen in de openbare buitenruimte'. Ook deze weer 'tot over het randje vol' met zeer geïnteresseerde NME-ers, afkomstig uit alle delen van deze provincie. Net als de Podium Netwerkdag een jaar eerder had ook deze netwerkdag veel gevolgen. Zo werden we uitgenodigd mee te denken over een nieuwe natuurspeelplaats in het Amsterdamse Sloterpark (NME Stadsdeel Geuzenveld), leerden we de mensen kennen die op Texel actief zijn op NME-gebied (extra interessant voor ons omdat we kort na de NME-dag naar Texel zijn verhuisd) en - achteraf met de meeste impact: we werden uitgenodigd mee te denken over de herinrichting van Elsenhove, de speelboerderij waar NME Amstelveen gevestigd is. De gesprekken daar hebben geleid tot de cursus 'Vrij Spel voor Natuur en Kinderen', waarover later meer informatie.

Campagne Kind in de Natuur in Overijssel

Tijdens de presentatie van de ideeënmap bij Natuur en Milieu Overijssel (NMO) in Zwolle bleek dat er plannen waren voor een provinciale campagne voor meer natuurlijke speelplekken in Overijssel en dat NMO in het kader van hun 20-jarig bestaan een symposium wilde organiseren: 'Kind in de Natuur'. We hebben hen geholpen een interessant programma voor deze dag samen te stellen (met o.a. workshops van drie enthousiaste Springzaad-mensen

uit Overijssel) en we hebben ook zelf een lezing verzorgd, met goede voorbeelden, niet alleen van ‘ver weg’, maar juist ook uit Overijssel. Dit laatste is heel belangrijk gebleken: anders wordt het toch te veel een ‘ver van mijn bed show’ (“Prachtig allemaal, maar zo iets is bij ons niet mogelijk”). Tijdens dit symposium is ook een convenant ondertekend door alle terreinbeherende instanties die zich de komende jaren in willen gaan zetten voor speelnatuur in deze provincie.

De Kleine Tuinman, Dedemsvaart

Ondertussen is de organisatie van de campagne in handen gekomen van Variya, een welzijnsorganisatie die ook tot de ondertekenaars behoorde. Zij hebben een provinciaal netwerk speelnatuur opgebouwd, en o.a. eind 2009 in Deventer (LNV gebouw Oost-Nederland) een zeer informatieve en goed bezochte bijeenkomst ‘**Natuurlijke Speelplaatsen in Overijssel**’ georganiseerd waar alle mensen die daadwerkelijk met speelnatuur bezig zijn in deze provincie bij elkaar zijn gekomen en hun kennis en enthousiasme gedeeld hebben. Ook bij de voorbereidingen voor deze bijeenkomst was Stichting Oase betrokken. Een excursie naar een nieuwe, nabij gelegen natuurspeelplek (‘De Jungle’) stond vanzelfsprekend ook op het programma. In Overijssel zijn overigens lokaal en regionaal de NME-centra in Deventer en Enschede bijzonder actief op het gebied van speel- en leerlandschappen. Zij hebben uiteraard de beschikking over de collageplaten van Springzaad, maar gaan daar ook creatief mee om. Zo heeft de ‘Ulebelt’ (het NME-centrum van Deventer) deze collagefoto’s sterk uitvergroot en op canvas af laten drukken als een soort reuze affiches om kinderen en andere buurtbewoners te informeren over de mogelijkheden van speelnatuur bij de voorbereidingen voor de aanleg van de Jungle. Samen met het CNME in Enschede hebben we workshops begeleid voor leerkrachten basisonderwijs. In Enschede zijn ondertussen al veel scholen voorzien van een ‘schoolnatuurtuin’.

Natuurbeleving in een nieuw jasje in Den Haag

Op de inspiratiemiddag ‘**Natuurbeleving in een nieuw jasje**’ in Den Haag lieten we een lezing ‘Vrij Spel voor Natuur en Kinderen’ zien. Ook in deze lezing veel aandacht voor wat er allemaal al tot stand is gebracht in Den Haag, sinds de oprichting van de Haagse School- en Kindertuinen. Deze inspiratiemiddag hebben we samen met Gert van der Slikke (behalve PABO-docent ook NME-mederwerker) voorbereid. Het was de bedoeling om met alle mensen die in Den Haag verantwoordelijk zijn voor natuur- en milieueducatie en -

communicatie (beleidsmedewerkers, medewerkers kinderboerderijen, heemtuinen etc.) eens een dag in een inspirerende omgeving, Landgoed Meijendel, te reflecteren over nieuwe vormen van natuurbeleving. Naast de mogelijkheden om de natuur dichterbij de kinderen te brengen, waar 'Springzaad' zich sterk voor maakt, was er ook een excursie georganiseerd, waarbij de deelnemers de mogelijkheden van 'Het Bewaarde Land' zelf konden beleven. (Op de foto geeft Gert van der Slikke het goede voorbeeld.) Dat het achteraf een geslaagde dag kon worden genoemd, heeft zeker ook te maken met de locatie – met name voor de buitenactiviteiten. De binnenruimte was te klein en te licht. De powerpointpresentatie die wij lieten zien kwam daardoor minder goed tot haar recht (een ervaring waar alle ppt's die we daarna lieten zien van profiteerden). Gelukkig hadden de meeste deelnemers gehoor gegeven aan de oproep om van tevoren zelf een natuurspeelplek te gaan bezoeken (meestal in kleine groepjes). Hierdoor hadden zij veel van de beelden die wij in de ppt verwerkt hadden ook al in het echt gezien. Deze opzet (eigenlijk een kleine cursus, uitmondend in deze inspiratiedag) bleek een goede keus. De deelnemers waren daardoor actiever betrokken bij het onderwerp. En ze hadden zich er ook al een beeld van kunnen vormen wat de betekenis zou kunnen worden voor hun eigen werkplek.

Natuuronderwijs op Nieuw Rotterdams Peil

Een voorbeeld van een interessante activiteit van educatieve medewerkers van andere groene organisaties is 'Natuuronderwijs op Nieuw Rotterdams Peil' van Stichting Ark.

ARK natuurontwikkeling streeft er naar om meer kinderen *wilde natuur* te laten beleven.

Daarom begeleiden zij niet alleen buitenlessen en struintochten, maar trainen ook anderen om hetzelfde te doen. Bij het project 'Natuuronderwijs op Nieuw Rotterdams Peil', dat ARK samen met Podium (Bureau voor educatieve communicatie) sinds 2005 uitvoert, trainen zij PABO-studenten om natuuractiviteiten te begeleiden. Achterliggend idee: door bij hen een vonk voor natuur te leggen, verspreidt die vonk zich als een lopend vuurtje verder onder hun (toekomstige) leerlingen. De studenten volgen praktische trainingen, waarbij ze ervaring opdoen met wilde natuur, grote grazers, diverse uitdagende activiteiten én met kinderen. Daarna lopen ze tweemaal mee met een ARK-begeleider en tenslotte begeleiden ze zelfstandig kinderen. Sinds de start van het project, in 2005 zijn 120 studenten succesvol getraind. Zij hebben 4.638 kinderen begeleid. Kinderen, die door deze opschaling kennis hebben kunnen maken met de voorbeeldgebieden in Rotterdam hebben genoten van wildernis-midden-in-de-stad. Het project liep tot en met 2009.

Op dit moment hebben noch de Rotterdamse PABO's, noch lokale organisaties als de Dienst Sport en Recreatie van de gemeente Rotterdam de middelen en mogelijkheden om dit project vanaf nu zelfstandig draaiende te houden (het gewenste ideaal van ARK). Als maatwerk verzorgt Ark overigens ook vergelijkbare projecten voor pedagogisch medewerkers in de BSO en het welzijnswerk.

Doelgroep 9: Lokale overheid (groen/speelruimte beleid en onderwijs)

Niet in alle gemeenten bestaan NME-centra. In deze gemeenten zijn vaak wel ambtenaren die speelgroen in hun portefeuille hebben. Door de gemeenten Groningen, Den Bosch en Houten, is vanuit de betreffende afdelingen (groen/jeugd) op het gemeentehuis het initiatief genomen, een ideeënkoffer aan te schaffen en op die manier het natuurlijke spelen en leren te gaan stimuleren. Ook de **gemeente Amersfoort**, die het natuurlijke spelen echt tot beleid gemaakt heeft, wilde zelf graag zo'n ideeënmap in bezit hebben. Maar ook bv. de provincie Zeeland; ook zij willen het natuurlijke spelen gaan stimuleren, en ondersteunen dat financieel en met menskracht vanuit de provincie. In deze gevallen gingen wij in de regel zelf op pad om de ideeënmap ter plekke te introduceren en lieten daarbij desgewenst ook nog in een powerpointpresentatie zien wat er allemaal mogelijk is. We bespraken ook met hen hoe vanuit de gemeenten invulling kan worden gegeven aan natuurlijk speelbeleid e.d. en op welke manier het netwerk van Stichting Oase / Springzaad ondersteuning kan bieden.

De **gemeente Houten** koos voor een andere invulling: zij kwamen met alle betrokken ambtenaren (beleidsmedewerkers groen/ruimtelijke ordening/NME, maar ook o.a. de vier wijkopzichters, die verantwoordelijk zijn voor de inrichting van het groen in de vier delen van deze gemeente) naar Nijmegen, waar wij ze ontvingen bij Brede School Een Slingertouw. Daar was ruimte en tijd voor een complete workshop over dit thema (inclusief een powerpointpresentatie), waarna we met elkaar het 'groene' terrein van Een Slingertouw bekeken, gevolgd door een excursie naar het eveneens in Nijmegen gelegen 'Veldje', een natuurspeeltuin als bewonersinitiatief. Deze werkvorm (combinatie workshop/excursie in een andere gemeente, maar wel met een zo breed mogelijke delegatie) bleek zeer de moeite waard. **'Gedeelde ervaringen opdoen in geslaagde (maar niet al te ingewikkelde) praktijkvoorbeelden', en 'gelegenheid om met enige afstand over ingesleten vanzelfsprekendheden te reflecteren', dat waren zeker twee van de succesfactoren.**

Nieuw natuurspeelsterrein in aanleg: Nieuw Wulven, Houten

Wat ook heel positief kan werken is ambtenaren van verschillende afdelingen, die vaak heel verschillend tegen speelnatuur aankijken (of waar ze dat onderling van elkaar veronderstellen) bij elkaar te brengen. Dit bleek uit een bijeenkomst in **Utrecht**. De ambtenaar die verantwoordelijk is voor de inspecties van speeltoestellen bleek - voor de andere deelnemers verrassend - open te staan voor het natuurlijke spelen. Waardoor veronderstelde belemmeringen snel van tafel waren. Zo'n bespreking te houden in een inspirerende omgeving is ook altijd aan te raden.

Vanuit de gemeente **Groningen** zijn wij twee maal gevraagd voor 'inspirerende voordrachten' over natuurlijk spelen. In 2008 vanuit de Dienst ROEZ (o.a. Ruimtelijke Ordening) en in 2009 vanuit de Dienst OCSW (o.a. onderwijs). In het eerste geval ging het om het presenteren van 'het koffertje' en een powerpoint over natuurlijk spelen aan met name ontwerpers van stadsgroen en stadsecologen. In het tweede geval hebben we tijdens een miniconferentie '**Van tegelplein naar speelplein**' een inleiding verzorgd '**Natuurlijk spelen op het schoolplein**'. Vanuit OCSW is bij deze gelegenheid het aanbod gekomen aan scholen om "ondersteuning - procesinhoudelijk en technisch - te bieden bij de uitwerking en uitvoering van diverse onderdelen van het project."

Vijf medewerkers van de Dienst OCSW hebben zich aangemeld voor de door Springzaad georganiseerde excursie naar Berlijn in 2010.

Buitenland

In het boek Vrij Spel voor Natuur en Kinderen staan veel goede voorbeelden van 'speel- en leerlandschappen' in andere landen. Nadat we dus jarenlang vooral naar het buitenland gegaan zijn om er informatie en ideeën te *halen* en goede voorbeelden te (onder-)zoeken, is daar sinds 2008 meer evenwicht in gekomen. Daarnaast was, is en blijft het zinvol excursies buiten Nederland te organiseren. We laten graag anderen delen in het enthousiasme dat we zelf hebben ervaren bij het bezoeken van dit soort inspirerende plekken. Omdat de ervaringen die we hierbij op hebben gedaan (indirect) van belang zijn voor het programma Elyseum willen we daar graag melding van maken.

Duitsland

Eerder in dit verslag is al sprake geweest van de invloedrijke excursie naar Freiburg ("Het Mekka van het natuurlijke spelen"), maar ook naar andere Duitse deelstaten hebben we excursies georganiseerd (Beieren, meerdere keren, en Noordrijn-Westfalen, samen met PABO-docenten.). Voor 2010 staan twee excursies naar Berlijn op het programma (mei en oktober), waar heel veel belangstelling voor is (ca. 50 deelnemers).

In januari 2008 verzorgden we een lezing en een workshop tijdens de **Internationale Naturgartentage** in het vormingscentrum van de Duitse hoveniers (in Grünberg). Tijdens deze workshop hebben we een nieuwe werkvorm uitgeprobeerd: de deelnemers konden een rol kiezen (kind, veiligheidsdeskundige, ouder, leerkracht e.d.) en in die rol de mogelijkheden en belemmeringen voor het natuurlijke spelen in dit stadje (Grünberg dus) tijdens een uitgebreide wandeling aan den lijve ondervinden. Een goed idee als de workshop op een daarvoor gunstige plek plaatsvindt. We lieten ook de ideeënmap zien ter inspiratie. Het enthousiasme was zo groot dat er een Duitse versie is gekomen. En de Duitse interesse in onze ervaringen met de opleiding Ecologisch hovenier leidde er toe dat deze model heeft gestaan voor een aan de Duitse situatie aangepaste variant, die in 2009 van start gegaan is als 'Fortbildung zum Naturgarten-Profi'.

Later in 2008 hebben we in het Raadhuis van Berlijn tijdens het symposium ‘**Wildnis für Kinder, Realisierungschancen für Naturerfahrungsräume in Berlin**’ een voordracht gehouden getiteld: ‘**Wilde Spiel(t)räume in den Niederlanden und Flandern**’. In Berlijn hebben we ook de excursies voorbereid die voor 2010 op het programma staan.

Door de sinds 20 jaar opgebouwde goede contacten met Duitse collega-organisaties kunnen wij optimaal excursies naar dit land organiseren. Ook voor anderen, zoals bijvoorbeeld een groep studenten en docenten van de PABO in Arnhem, die geïnteresseerd waren in groene schoolpleinen en dan bij de Berlijnse organisatie ‘**Grün macht Schule**’ uitstekend terecht konden.

Schoolnatuurtuin Basisschool Diethofen, Zuid-Duitsland

Zwitserland

In het hoofdstuk over de ‘doelgroep PABO-docenten’ schreven we over de Zwitserse PABO die model heeft gestaan voor een aanpak die (indirect) garant staat voor veel basisscholen met groene buitenruimten. Zoals de Duitse organisatie Naturgarten e.V. bij Stichting Oase leentjebuur heeft gespeeld bij het opzetten van hun cursus Naturgarten-Profi, zo hebben wij zelf voor de ontwikkeling van de opleiding Ecologisch Hovenier gebruik gemaakt van de kennis en ervaring van de Zwitsers. Al vanaf eind vorige eeuw biedt de Zwitserse collega organisatie i.s.m. een gerenommeerde Hogeschool een tweejarige opleiding aan, met een vergelijkbaar doel en met een vergelijkbare doelgroep (Lehrgang Naturgartenspezialist). Studenten en docenten van deze opleiding zijn in Nederland op excursie geweest. Een excursie naar Zwitserland zouden wij graag nog eens organiseren.

Engeland

In Engeland is de organisatie **Learning through Landscapes** (LtL) al 20 jaar actief. In het hele Engelstalige gebied zijn zij een voorruiter op het gebied van 'groene scholen'. De *grand Old lady* van LtL, Susan Humphrey, was een zeer gewaardeerde gast op het symposium dat we in oktober 2007 organiseerden t.g.v. de verschijning van het boek 'Vrij Spel voor Natuur en Kinderen'. In 2010 zullen de contacten weer worden versterkt doordat we op uitnodiging van de jarige LtL een voordracht zullen houden over de situatie van groene schoolpleinen in Nederland.

Palatine School, Worthing

België

Al sinds de start van het netwerk Springzaad (2001) nemen Vlamingen deel aan de excursies, studiedagen en workshops in Nederland. Om de Nederlanders een indruk te geven wat er allemaal in Vlaanderen gebeurt op het gebied van natuurlijk spelen en leren organiseerden we met de Vlaamse collega's ook een excursietweedaagse in de omgeving van **Leuven en Mechelen**.

Sinds 2009 wordt er gewerkt aan de opbouw van een Vlaamse tak van Springzaad. Dit heeft inmiddels geleid tot een eigen website en programma. De Vlaamse collega's is het ook gelukt een afspraak te krijgen met de verantwoordelijke minister. Ze hebben hem o.a. het 'koffertje' aangeboden en uiteraard een pleidooi gehouden voor 'meer ruimte voor natuur en kinderen'. We presenteerden zelf de ideeënmap en wisselden ervaringen uit in **Gent** (gemeente) en **Brussel** (Vlaamse overheid, Departement Leefmilieu, Natuur en Energie).

In Vlaanderen bestaat ook veel behoefte aan mensen die in staat zijn de dromen voor meer groene buitenruimten te realiseren. De opleiding Ecologisch Hovenier, die in september 2010

van start gaat is dan ook nadrukkelijk opengesteld voor Vlaamse deelnemers. Daarnaast zijn ook interessante Vlaamse projecten in het programma van deze opleiding opgenomen.

Oprichting Springzaad Vlaanderen in Brussel, herfst 2009

Scandinavië

De Scandinavische landen hebben vanuit Nederland al veel excursiegroepen ontvangen. Filmpjes en foto's laten zien dat het daar veel normaler is dat (kleine) kinderen de hele dag in wind en weer buiten in de natuur zijn. Net als de Duitse Waldschulen en de Engelse Forest schools vormen ze een bron van inspiratie voor Nederlandse initiatieven zoals buiten BSO Struin in Nijmegen en andere Natuur BSO's, die met de kinderen zo veel mogelijk buiten zijn. Waarschijnlijk zonder de Zwitserse, Nederlandse en Duitse opleidingen Ecologisch Hovenier te kennen, bestaat in Zweden ook een heel vergelijkbare, tweejarige opleiding in Wij-trädgårdar in Ockelbo. In dit geval gaat het echter om een voltijds opleiding, ondergebracht bij de Hogeschool van Gävle. We zijn van plan in 2010 contact met hen op te nemen, om de ervaringen met dit soort opleidingen op internationaal niveau uit te wisselen.

In 2009 hebben we deelgenomen aan de internationale conferentie 'Creating the future' in Helsinki. Centraal stonden hier de ervaringen met architectuureducatie. Lezingen en workshops van referenten uit veel verschillende landen maakten ons duidelijk dat architectuureducatie ook voor Nederland mogelijkheden biedt. Voor ons was de conferentie verder van belang omdat er natuurlijk (wat de vormgeving van schoolpleinen en natuurspeelplaatsen betreft) directe raakvlakken zijn: hutten bouwen werd bijvoorbeeld als workshop aangeboden. Maar ook van de organisatie van een dergelijke internationale conferentie en het leren kennen van PLAYCE – een internationale 'association of architecture education' hebben we veel geleerd.

Elyseum netwerkbreed

Tot de doelstellingen van Elyseum hoorde ook ‘het opbouwen van een gefundeerd netwerk onder de doelgroepen’. “**Het is nadrukkelijk de opzet een netwerk te creëren, bestaande uit verschillende disciplines: onderzoek, kennis, opleidingen, educatie, inrichting en beheer. Alleen door expertise te combineren kan een beweging op gang worden gebracht, richting het ‘vernatuurlijken’ van reguliere buitenruimte van scholen, kinderdagverblijven en speeltuinen/-terreinen.**”

In de programmaperiode is op dit terrein veel vooruitgang geboekt.

We schreven al in de inleiding dat het aantal mensen dat belangstelling toonde voor het netwerk Springzaad sterker is gegroeid dan van te voren gedacht (ruim 800 mensen i.p.v. de verwachte 400, eind 2009). Deze mensen behoren tot alle doelgroepen die in het programmaplans zijn genoemd. Zij vormen met elkaar een ‘decentraal kennisnetwerk’. Het ontsluiten en uitwisselen van deze kennis, het delen van de praktijkervaringen tijdens studiedagen, excursies en workshops is een kernactiviteit van het programma Elyseum. Deze netwerkgroep geeft ons tevens veel inzicht in de wensen, kansen en belemmeringen die in de verschillende deeldoelgroepen leven.

Sinds kort is het ook mogelijk lid te worden van het netwerk Springzaad. Leden hebben als voordeel dat ze voorrang hebben bij de aanmelding van activiteiten (regelmatig volgeboekt) en korting krijgen bij deze activiteiten. Maar belangrijker is dat lidmaatschap mensen de gelegenheid biedt, Springzaad in haar doelstellingen (ook financieel) te ondersteunen. De leden hebben allemaal een vragenlijst ingevuld, waarin ze aan konden geven op welke wijze zij actief zijn/willen worden, welke behoefte ze hebben aan uitwisseling, ondersteuning, cursussen en trainingen en wat zij daar zelf aan bij willen dragen. Met deze wensen en behoeften houden we uiteraard terdege rekening bij het opstellen van toekomstplannen.

We organiseerden de afgelopen drie jaar diverse activiteiten waarbij het er nadrukkelijk om ging vanuit al die verschillende doelgroepen/disciplines de (praktijk)kennis samen te brengen, uit te wisselen.

Naast de workshops, studiedagen en excursies die al eerder in dit verslag genoemd zijn, gaat het hier met name om de twee symposia die we in de programmaperiode organiseerden en de cursus ‘**Vrij Spel voor Natuur en Kinderen**’.

Symposium Vrij Spel voor Natuur en Kinderen

Op 18 oktober 2007 vond op Kasteel Groeneveld in Baarn het **symposium ‘Vrij Spel voor Natuur en Kinderen’** plaats. Niet geheel toevallig ook de titel van het boek dat op diezelfde dag werd gepresenteerd.

Stichting Oase had als – overigens zeer gewaardeerd! - cadeau van het ministerie van LNV (n.a.v. de uitreiking van de Heimans en Thijssseprijs 2006) een dag de beschikking gekregen over alle ruimten en de catering van Kasteel Groeneveld in Baarn. De aanwezigen (zowel uit de wereld van de landelijke en gemeentelijke overheid als mensen die actief zijn binnen het netwerk Springzaad) hebben kunnen horen, zien en ervaren wat er in binnen- en buitenland gebeurt om de natuur dichterbij de kinderen te brengen. Meer dan 50 kinderen van een nabijgelegen school, waar op dat moment een schoolnatuurtuin werd aangelegd, waren uitgenodigd om aan een zevental workshops deel te nemen.

Workshop vlotjes bouwen en te water laten

Hierdoor konden ook de aanwezige volwassen deelnemers (ca. 200) een beeld krijgen van wat de kinderen daadwerkelijk mee kunnen maken als de omgeving waar zij spelen en leren natuurrijker en fantasievoller wordt ingericht. Heel prettig was ook dat we (als deel van het cadeau) twee buitenlandse ‘coryfeeën’ konden uitnodigen: Susan Humphries (Engeland) en Reinhard Witt (Duitsland). Zij hebben hun sporen meer dan verdiend en uit de reacties van de deelnemers aan het symposium bleek dat zij ook in Nederland veel mensen (extra) enthousiast wisten te maken.

Dat gold zeker ook voor de presentatie uit Maastricht door Paul Janssen (CNME). In deze stad is gekozen voor een integrale aanpak van ecologisch beheer en de inrichting van speel- en leerlandschappen. Interessant is ook dat hun benadering er een is van ‘al doende leren’ als organisatie. D.w.z. steeds volgende stappen ontwikkelen na goede reflectie op de praktijk. Uiteraard wordt bij deze reflectie ook gebruik makend van onderzoek van anderen in binnen- en buitenland. Dit is een vruchtbare methode gebleken, die overigens sterk lijkt op de manier waarop Stichting Oase al jaren werkt.

Op deze dag zijn veel contacten gelegd tussen mensen uit de verschillende doelgroepen, die later concrete gevolgen hebben gehad voor activiteiten en die waarschijnlijk zonder die dag niet tot stand zouden zijn gekomen. Enkele voorbeelden: ‘De Smaak te Pakken’ stond met haar yurts op het kasteelterrein en verzorgde er kooklessen voor de kinderen. Meerdere deelnemers waren daar zo van gecharmeerd, dat ze hen vervolgens bij hun eigen activiteiten uitnodigden (o.a. ook in Vlaanderen). De Kleine Aarde gaf een toelichting op de speelnatuur die ze op hun terrein wilden aanleggen. Meerdere deelnemers van het symposium waren naar aanleiding van die presentatie ook bij de workshop en de studiedag ‘Speelnatuur’ die De Kleine Aarde, in samenwerking met Stichting Oase in 2008 organiseerde. Karsten Orth

(ontwerper gemeente Apeldoorn) heeft door zijn workshop op het kasteel ecologisch hoveniers leren kennen, die later zijn betrokken bij de herinrichting van speelpleinen in Apeldoorn.

Beleef met ons de langste dagen op Texel!

Onder deze titel organiseerden we van **19-21 juni 2010** een driedaags symposium ‘om de nieuwste ontwikkelingen in de kleurrijke, snel veranderende wereld van het natuurlijke spelen en leren met elkaar uit te wisselen en elkaar te inspireren’, zoals het in de uitnodiging heette. De 40 deelnemers waren afkomstig uit alle doelgroepen, alle delen van Nederland, maar ook uit Vlaanderen en er was zelfs een deelnemer uit Zweden.

Op het programma stonden presentaties over:

- recente (en toekomstige) projecten bij o.a. basisscholen, voortgezet onderwijs/beroepsonderwijs/brede scholen, natuur- en milieueducatieve centra, kinderopvang, natuurspeelterreinen (particulier, gemeenten, SBB) etc.
- campagnes en wedstrijden in Nederland
- relevant, praktijkgericht onderzoek
- voorbeelden van gemeentelijk natuurspeelbeleid
- relevante opleidingen en cursussen
- internationale bijdragen

Dat in het programma zowel aandacht werd besteed aan de theorie (diverse onderzoeken en programma's/projecten werden toegelicht, waaronder ook een toelichting op de ‘Arrangementen’ door Annemarie Lammers, LNV/Senternovem) als de praktijk (vele projecten werden door de initiatiefnemers of de ontwerpers op vaak spannende wijze gepresenteerd) werd door de deelnemers positief gewaardeerd. Dat gold zeker ook voor de verschillende *locaties* waar de presentaties werden gehouden: Jan Wolkerszaal en Jac. P. Thijsseschool in Den Burg, Ecomare in De Koog en (als slotbijeenkomst) een speciaal voor dit doel ingericht strandpaviljoen in Den Hoorn. Het eiland zelf speelde ook een rol: we bekeken in workshops en excursies wat er aan speelnatuur en schoolnatuurtuinen voorhanden was, en onderzochten wat er nog meer mogelijk zou zijn.

Onder de titel ‘**Aan de andere kant van de heuvel...**’ (lijkt het gras altijd groener) waren er presentaties uit het buitenland (Zweden, Vlaanderen). En omdat Susan Rowe (Coombes School) op het laatste moment verstek moest laten gaan liet Pjotr Timmerman (PABO Arnhem) een filmpje zien dat ‘zijn’ studenten daar gemaakt hadden tijdens hun buitenlandse stage op deze school. Dit deel van het symposium vond plaats op de Jac. P. Thijsseschool, waar we natuurlijk ook de Thijssetuin (de heemtuin van de school) bewonderden.

Een van de vele gevolgen van deze driedaagse bijeenkomst is dat de Thijsseschool zelf nu ook aan de slag wil gaan met een groen, avontuurlijk speelplein!

Tijdens de driedaagse op Texel

Cursus Vrij Spel voor Natuur en Kinderen

Tijdens vele gesprekken was aan de orde gekomen dat veel mensen wel meer natuur op het school- of speelterrein wilden, maar de vraag bleef steeds: hoe pak je het aan? Stichting Oase had al wel eens een studiedag georganiseerd met als thema 'Stappenplan' (op de PABO Edith Stein in Hengelo), en uiteraard is er ook een hoofdstuk in het boek 'Vrij Spel voor Natuur en Kinderen' aan dit thema gewijd, maar toch bleef er behoefte aan meer *know how*.

Directe aanleiding om hier een cursus voor te ontwikkelen was de vraag van Speelboerderij Elsenhove in Amstelveen. Zij wilden graag meer ruimte voor natuurlijk spelen creëren. En tijdens het gesprek hierover werden we er ons met elkaar van bewust dat hier een kans lag om het thema ruimer op te pakken, er een cursus van te maken. Elsenhove was op dat moment bezig met het bouwen van een duurzaam NME-centrum op het terrein en zowel de binnenruimten die op korte termijn beschikbaar zouden komen, als de buitenmogelijkheden leken zeer geschikt voor een dergelijke cursus. In eerste instantie dachten we vooral aan NME-medewerkers als doelgroep. Maar om verschillende redenen kozen we later bewust voor werving onder alle doelgroepen waar het in dit programma om gaat. Juist om het 'van en met elkaar leren' optimaal vorm te kunnen geven.

De cursus is inmiddels van start gegaan. In zes bijeenkomsten worden de verschillende stappen samen met de deelnemers doorlopen. Het is de bedoeling dat de cursisten na afloop van de cursus een draaiboek hebben om in eigen omgeving natuur en kinderen vrij spel te geven. Het terrein van de speelboerderij wordt tijdens de cursus als voorbeeldplek gebruikt. Maar er zijn ook regelmatig excursies naar andere projecten, en gastdocenten laten o.a. zien hoe het hele proces bij hen verlopen is.

Deze cursus in Amstelveen was in eerste instantie bedoeld voor deelnemers uit Noord-Holland en Utrecht. Een relatief beperkt gebied, zodat de deelnemers een regionaal netwerk kunnen opbouwen en in hun eigen omgeving inspirerende plekken kunnen bezoeken. Maar ook belangstellenden uit andere provincies waren welkom. In de praktijk blijkt dat de meerderheid van de 20 deelnemers uit Noord-Holland en Utrecht komen. Maar er zijn ook deelnemers uit bv. Gorinchem, Leuth bij Nijmegen en zelfs een vrouw uit Antwerpen. Deze cursus is uitdrukkelijk opgezet als pilot. Het is de bedoeling na grondige evaluatie en zo nodig bijstelling de cursus ook in andere delen van Nederland aan te bieden.

